

*Standardy prawa rodzinnego –
zagadnienia prawne dotyczące dziecka i rodziny*

Spis treści:

- I. Ochrona prawna dziecka i rodziny**
- II. Podstawowe pojęcia dotyczące dziecka i rodziny**
- III. Źródła prawa rodzinnego**
- IV. Zasady prawa rodzinnego**
- V. Zasady interwencji w rodzinie**
- VI. Małżeństwo**
- VII. Władza rodzicielska**
- VIII. Dziecko w opiece zastępczej**
- IX. Instytucje wspierające**
- X. Świadczenia rodzinne – pomoc społeczna**
- XI. Dziecko przed wymiarem sprawiedliwości**
- XII. Prawa dziecka**
- XIII. Wykaz komentowanych aktów prawnych**

**Materiały szkoleniowe
dla osób i instytucji pracujących z dzieckiem i rodziną
opracowanie: Mirosław Kaczmarek**

I. Ochrona prawna dziecka i rodziny

Rodzina jest podstawowym środowiskiem funkcjonowania i rozwoju dziecka. To naturalne i pierwotne w stosunku do innych środowisko pobytu i wychowania dziecka. Pisał o tym pięknie Jan Paweł II w *Karcie praw rodziny Stolicy Apostolskiej*, podstawowym dokumencie dotyczącym rodziny: *Rodzice, ponieważ dali życie dzieciom, mają pierwotne, niezbywalne prawo i pierwszeństwo do wychowania potomstwa i dlatego muszą być uznani za pierwszych i głównych jego wychowawców.(...)*¹.

Wartość rodziny jest wartością bezcenną. Pozytywne wpływy wychowania w rodzinie są związane przede wszystkim z realizowanymi w rodzinie wartościami, wzajemną więzią uczuciową, pełnionymi w rodzinie rolami oraz wzorcami wzajemnego komunikowania się. Dobrej rodziny w procesie wychowania i wzrastania dzieci i młodzieży nie jest w stanie zastąpić nikt dlatego polityka państwa oraz wszelkie działania instytucji samorządowych i organizacji pozarządowych powinny być nakierowane na pomoc udzielaną rodzinie i w rodzinie.

W sytuacjach kryzysowych, gdy rodzina nie jest w stanie poradzić sobie z problemami: nie może, nie potrafi bądź nie chce zajmować się dzieckiem, zachodzi konieczność udzielenia pomocy, wsparcia zewnętrznego lub interwencji. W takiej sytuacji, w myśl konstytucyjnej zasady pomocniczości, dziecko ma prawo do pomocy, w tym do pieczy zastępczej: „*Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych*”, tak stanowi Konstytucja RP (art. 72 ust 2)².

Konieczność ingerencji państwa w sferę prerogatyw (uprawnień) rodziców rodzi jednak swoisty konflikt z prymatem rodziców w wychowaniu dzieci i zasadą autonomii rodziny od wpływów zewnętrznych, dlatego Konwencja o prawach dziecka określa przyczyny umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej i zawiąza je do sytuacji, gdy:

- *Dzieci zostały pozbawione pieczy rodziców z przyczyn związanych z niewłaściwą (patologiczną) relacją pomiędzy rodzicami a dziećmi (np.: śmierć rodziców, choroba uniemożliwiająca opiekę, kara więzienia, orzeczenie sądu dla nieletnich o ograniczeniu władzy z powodu demoralizacji nieletniego itp.);*
- *Wynikają one z nagannego sposobu sprawowania przez rodziców pieczy nad dzieckiem, tj. gdy rodzice nie wywiązują się należycie z zadań względem dziecka.(art. 20)*³.

Pamiętaj!

Rodzina jest powszechnie uznawana za naturalną, pierwotną w stosunku do innych i podstawową komórkę społeczną, a ponadto stanowi niezastąpione, naturalne środowisko rozwoju dziecka.

Konstytucja RP.

Prawa rodziny i prawa dziecka stanowią dobro chronione przez przepisy Konstytucji RP, która:

¹ *Karta Praw Rodziny* – dokument Stolicy Apostolskiej ogłoszony w 1982 roku (w:) „*L Osservatore Romano*” wersja polska, 1983, nr 10

² *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz. U. 1997 r., Nr 78, poz. 483) - (dalej: Konstytucja)

³ Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991, Nr 120, poz. 526 z późn. zm.) – (dalej: Konwencja)

- Określa małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny i deklaruje, iż jako takie – obok rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa – znajduje się ono pod ochroną i opieką Państwa (art. 18).
- Przyznaje rodzicom prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami, uznając ograniczenie, pozbawienie praw rodzicielskich za sytuację wyjątkową – może to nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego wyroku sądowego. Uznaje, iż to „... **Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność sumienia i wyznania oraz przekonania...**” (art. 48).
- Odnosi w/w dyrektywę do prawa do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego oraz religijnego (art. 53).
- Nakłada na Państwo obowiązek uwzględniania w swej polityce społecznej i gospodarczej dobra rodziny. „...**Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych**” (art. 71).
- Zapewnia ochronę praw dziecka - każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych (art.72).

Konwencja o prawach dziecka.

Konwencja o prawach dziecka w preambule podkreśla szczególne prawa dziecka do pomocy i opieki, tak jak wcześniej czyniła to Deklaracja Praw Dziecka, przyjęta przez ONZ w 1959 roku: „...*dziecko wymaga szczególnej opieki i troski, w tym ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu. ...*”.

W swej treści Konwencja jednoznacznie stwierdza, że to rodzice mają prawo do wychowania dziecka i na nich spoczywa główna odpowiedzialność za dzieci. Państwo zaś powinno szanować odpowiedzialność, prawo i obowiązek rodziców za dziecko (art. 5). Zasada ta jest rozwinięta w art. 18 podkreślającym, że dziecko jest przedmiotem największej troski ze strony obojga rodziców, którzy ponoszą odpowiedzialność za wychowanie dziecka, mając prawo do korzystania z pomocy państwa. Także zapewnienie dziecku odpowiedniego standardu życia to obowiązek rodziców. Państwo będzie podejmowało niezbędne kroki mające na celu wspomaganie rodziny w wypełnianiu tych funkcji (art. 27 Konwencji).

Konwencja o prawach dziecka stanowi zobowiązanie dla Państw-stron wobec dzieci i ich rodzin, zobowiązanie do tego, że będą podjęte programy i działania na rzecz dzieci zmierzające do wyeliminowania ubóstwa, przemocy, że zostaną podjęte strategie na rzecz równych szans edukacyjnych i rozwoju wszystkich dzieci, a w obszarach potencjalnych zagrożeń podjęte zostaną działania profilaktyczne i prewencyjne.

Prawa dziecka do rozwoju gwarantowane są więc w dwojaki sposób: z jednej strony poprzez nałożony na rodziców obowiązek wychowania dziecka i wypełnianie podstawowych funkcji rodziny, z drugiej zaś strony poprzez zobligowanie państwa – strony Konwencji do tworzenia systemu wspierania rodziny.

Zarówno Konwencja, jak i Konstytucja a także inne akty prawa międzynarodowego oraz ustawy prawa krajowego nakazują wszystkim kierowanie się:

- Dobrem dziecka – wszystkie działania powinny być podejmowane w najlepiej pojętym interesie dziecka, biorąc pod uwagę, że naturalnym środowiskiem rozwoju dziecka jest rodzina;
- Zasadą równości (powszechności) – troska o ochronę praw każdego dziecka;
- Poszanowaniem praw, obowiązków i odpowiedzialności rodziców.

Opieka nad dziećmi pozbawionymi wsparcia najbliższych powinna stanowić trwały element prorodzinnej polityki państwa. Polityki opartej o konstytucyjną zasadę pomocniczości, w myśl której państwo poprzez system gwarancji prawnych, zinstytucjonalizowane struktury pomocowe stwarza warunki do udzielania pomocy i wsparcia na poziomie lokalnym z poszanowaniem podmiotowości rodzin. Pomoc ta nie powinna ograniczać się tylko do sytuacji kryzysowych i oddziaływań interwencyjnych. Nie chodzi o rozbudowę systemu rodzinnej opieki zastępczej jako wyrazu ochrony dziecka, a przede wszystkim o obowiązek podejmowania działań pierwszorzędowych o charakterze prewencyjnym. Stąd wymóg pomocy rodzinie, pracy z rodziną w różnorodnych formach środowiskowych bez potrzeby odrywania dziecka od rodziny.

Pamiętaj!

Należy chronić dzieci przed wkraczaniem w zastępczy model opieki. To główne zadanie i istota prorodzinnej polityki społecznej.

II. Podstawowe pojęcia dotyczące dziecka i rodziny

Rodzina.

- Określana jest przez socjologów jako podstawowa komórka społeczna.
- W przepisach alimentacyjnych określa się obowiązki rodziny, rozciągając je na wszystkich krewnych w linii prostej, niektórych spośród spowinowaconych, byłych małżonków, rodzeństwo i inne osoby.
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy (kro) w art. 27 ustanawia obowiązek obojga małżonków zaspakajania potrzeb rodziny.
- Ustawa z 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej (ups) jako rodzinę traktuje osoby tworzące wspólne gospodarstwo domowe.

Małżeństwo.

Fundament rodziny, traktowane jest jako związek kobiety i mężczyzny zawarty zgodnie z formalnymi regułami (art. 18 Konstytucji RP).

Pokrewieństwo.

Pochodzenie od wspólnego przodka, np.: pokrewieństwo w linii prostej (dzieci, rodzice, dziadkowie), pokrewieństwo w linii bocznej (rodzeństwo, kuzynostwo). Pokrewieństwo określamy stopniem pokrewieństwa. Na krewnych I stopnia: rodzeństwo, dziadkowie rozciąga się obowiązek alimentacyjny.

Powinowaty.

To krewny małżonka, tj. np. pasierb, teściowie, szwagier – powinowactwo trwa pomimo ustania małżeństwa (regulują to art.: 19, 144, 56 kro).

Dziecko.

Według Konwencji o prawach dziecka, to każda istota ludzka w wieku poniżej 18 lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność (art. 1).

Dziecko, wg ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka, to każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności (art. 2 ust.1).

Pełnoletni.

Pełnoletnim jest ten, kto ukończył lat 18.

Małoletni.

To osoba, która nie ukończyła lat 18 (stosownie do przepisów kodeksu cywilnego).

Przez zawarcie związku małżeństwa **małoletni uzyskuje pełnoletność**. Nie traci jej w przypadku unieważnienia małżeństwa (art. 10 § 1,2 kc).

Nieletni.

To osoba, wobec której stosuje się przepisy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (upn):

- Osoba, która nie ukończyła lat 18, względem której stosuje się przepisy o zapobieganiu i zwalczaniu demoralizacji;
- Osoba, która dopuściła się czynu karalnego po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyła lat 17 i toczy się przeciwko niej postępowanie na podstawie przepisów upn;
- Osoba, w stosunku do której orzeczono środki wychowawcze lub poprawcze przewidziane w upn, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez tę osobę lat 21 (art. 1 § 2 pkt 1).

Niepełnoletni.

To przeciwieństwo pełnoletniego – osoba, która nie ukończyła lat 18 (pojęcie to jest używane w niektórych przepisach, np.: w przepisach dotyczących prawa medialnego).

Pełna zdolność do czynności prawnych.

Pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletności (art. 11 kc).

Ograniczona zdolność do czynności prawnych.

Ograniczoną zdolność do czynności prawnych mają małoletni, którzy ukończyli lat 13, a nie ukończyli lat 17 (art. 12 i 15 kc), oraz osoby częściowo ubezwłasnowolnione. Ograniczona zdolność do czynności prawnych oznacza m.in. możliwość bez zgody przedstawiciela ustawowego zawierania umów powszechnie uznawanych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego (art. 20 kc), rozporządzania przedmiotami majątkowymi oddanymi tej osobie do swobodnego użytku (art. 22 kc, art. 101 kro). Osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych może bez zgody przedstawiciela ustawowego rozporządzać swoim zarobkiem (art. 21 kc, art. 102 kro). Chodzi tu o dochody powstałe na skutek jej aktywności życiowej, np. wynagrodzenie z tytułu umowy o pracę, honorarium za działalność artystyczną czy sportową, dochody z pracy sezonowej przy zbiorze owoców, runa leśnego itp. Niektóre czynności mogą być dokonywane za zgodą przedstawiciela ustawowego, np. rodziców.

Brak zdolności do czynności prawnych.

Nie mają zdolności do czynności prawnych osoby, które nie ukończyły lat 13 oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie. Osoby takie mogą dokonywać drobnych czynności dnia codziennego, np.: dysponować swoim kieszonkowym, dokonywać zakupu biletów do kina, robić drobne zakupy żywnościowe i dysponować przedmiotami osobistymi o niewielkiej wartości. Jeżeli jednak umowa doprowadziłaby do rażącego pokrzywdzenia takiej osoby, umowa ta nie wywoła

skutków prawnych i można dochodzić zwrotu świadczenia (np. zwrot pieniędzy w zamian za oddany towar).

Czynność prawna dokonana przez osobę, która nie ma zdolności do czynności prawnych jest nieważna – nie wywołuje żadnych skutków prawnych.

III. Źródła prawa rodzinnego

Źródłami prawa rodzinnego są: konstytucja, ustawy, ratyfikowane przez Parlament umowy międzynarodowe, rozporządzenia wydawane na mocy ustaw, akty prawa miejscowego (art. 87 Konstytucji RP).

Umowy międzynarodowe.

Ratyfikowane umowy międzynarodowe to w myśl art. 91 ust.1 Konstytucji RP „...część krajowego porządku prawnego ... chyba, że ich stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy”.

Prawo rodzinne.

Prawo rodzinne jest **częścią prawa cywilnego**, to m.in.: kodeks rodzinny i opiekuńczy (kro), kodeks karny (kk), kodeks postępowania karnego (kpk), kodeks cywilny (kc), kodeks postępowania cywilnego (kpc). Brak jest jednego skodyfikowanego dokumentu regulującego wszystkie podstawowe kwestie prawa rodzinnego, są one rozproszone po w/w kodeksach i szeregu innych aktach prawnych. Szczególna jest rola kodeksu cywilnego, który w części reguluje kwestie prawa rodzinnego, m.in.: zdolność do czynności prawnych, przedawnienie, przedstawicielstwo i szereg innych. Szczególną rolę w regulacji relacji wewnątrzrodzinnych i relacji rodziny z dziećmi oraz pieczy zastępczej odgrywa kodeks rodzinny i opiekuńczy.

Prawa dotyczące rodziny są rozrzucone także w innych rozmaitych aktach prawnych, niejednorodnych pod względem charakteru, są grupą norm należących do różnych dziedzin prawa. Stąd trudność w analizie przepisów, ocenie skutków ich obowiązywania, interpretacji. Należy umieć nakładać i interpretować przepisy dotyczące rodziny, traktować je łącznie.

IV. Zasady prawa rodzinnego

- 1. Zasada dobra dziecka. To nakaz kierowania się kryterium najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka w działalności publicznych i prywatnych instytucji: opieki społecznej, sądów, władz administracyjnych, ciał ustawodawczych** (przepisy kro: art.56, 109, 114); (Konwencja: art. 3);
- 2. Zasada autonomii rodziny** względem wpływów zewnętrznych, w tym państwa. Nikt bez uzasadnionej potrzeby nie powinien ingerować w sprawy rodziny *...Nikt nie może być narażony na samowolną lub bezprawną ingerencję w jego życie prywatne, rodzinę, dom czy korespondencję, ani też na bezprawne zamachy na jego cześć i dobre imię* (Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych) - zasadę tę dobrze oddaje angielskie powiedzenie: *„my home, my castel”*;
- 3. Prymatu rodziny** w wychowaniu dzieci. *...Rodzice ponieważ dali życie dzieciom, mają pierwotne, niezbywalne prawo i pierwszeństwo do wychowania potomstwa i dlatego muszą być uznani za pierwszych i głównych jego wychowawców...*(Karta Praw Rodziny);
- 4. Monogamii.** Małżeństwo jednego mężczyzny z jedną kobietą;

5. **Świeckości prawa rodzinnego** (związków małżeńskich, kompetencji organów państwa do rozstrzygania spraw rodzinnych) - ksiądz udzielając ślubu w kościele pełni zarazem rolę urzędnika państwowego (zasada ta dotyczy wszystkich wyznań);
6. **Równouprawnienia małżonków** w ich wzajemnych relacjach i wobec dzieci;
7. **Trwałości związków małżeńskich** - z zasady tej wynika procedura spraw rozwodowych: pierwsze posiedzenie sądu to posiedzenie pojednawcze, obecnie wprowadzono instytucję mediacji.

V. Zasady interwencji w rodzinie

Powyższe zasady prawa rodzinnego jednoznacznie ograniczają możliwości ingerencji w rodzinie do sytuacji uzasadnionych, określonych stosownymi przepisami prawa i wyjątkowych. Granicą prawną interwencji w rodzinie na rzecz dziecka jest przekonanie, że zostało naruszone dobro dziecka lub przepisy prawa rangi ustawy.

Obowiązek udzielania pomocy rodzinie

O kondycji rodziny trwa burzliwa debata, **jak pomagać i wspierać rodzinę w sytuacji jej dysfunkcji i zagrożenia dobra dziecka**. Jedni kładą nacisk na autonomię rodziny i jej bezwzględny prymat w wychowaniu dzieci akcentując, że to rodzina powinna podejmować decyzje o potrzebie skorzystania z pomocy i wsparcia. Inni biją na alarm domagając się w przypadkach dysfunkcji rodziny zaostżenia środków interwencyjnych, z możliwością penalizacji niektórych zachowań (np. kary cielesne wymierzane dzieciom) i obligatoryjnej ingerencji w życie rodziny.

W sytuacji nie wywiązywania się rodziców z ich obowiązków wobec dzieci właściwe organy władzy państwowej (w tym samorządowe) powinny udzielić rodzicom i dziecku stosownej pomocy. Korzystanie z pomocy właściwych instytucji publicznych nie zależy od uznania rodziców. Prawo rodziców do wychowania swoich dzieci jest zarazem ich obowiązkiem. Gdy rodzice nie wywiązują się ze swoich obowiązków i nie zwracają się do właściwych służb o pomoc, służby te są zobowiązane z urzędu udzielić pomocy z chwilą powzięcia wiadomości o takiej potrzebie.

Obowiązek udzielenia pomocy zachodzi w sytuacji, gdy jest to niezbędne dla prawidłowego wykonywania władzy rodzicielskiej. Pomoc ta może polegać na udzieleniu dziecku należnych świadczeń medycznych, socjalnych, poradzeniu rodzicom, jak rozwiązać trudności wychowawcze, na skierowaniu do właściwego specjalisty. Pomocy powinna udzielić stosowna instytucja publiczna (szkoła, ośrodek pomocy społecznej, placówka zdrowia, poradnia specjalistyczna i inne) z chwilą powzięcia informacji o problemach dziecka lub rodzica. Do udzielenia pomocy instytucje te może zobowiązać także sąd (art. 100 kro).

Spółeczny i prawny obowiązek interwencji

W sytuacjach degradacji rodziny na tle patologii, alkoholizmu, zaniedbywania i niezaradności wychowawczej z zagrożeniem dziecka demoralizacją, pozostawiania dziecka czasowo bez opieki - pracownicy socjalni, wychowawcy, pedagodzy, osoby pracujące na rzecz dzieci i wolontariusze stają przed dylematem, jak się zachować: Czy sytuacja rodziny i dziecka jest na tyle poważna, by podjąć ingerencję prawną w rodzinie?

Aby na tak postawiony problem odpowiedzieć należy najpierw odpowiedzieć na szereg innych pytań: Czy ja właściwie zdiagnozowałem sytuację? Czy wykorzystałem wszystkie możliwości pomocy? Czy w porę udzieliłem adekwatnej do sytuacji rodziny pomocy? Czy udzieliłem rodzinie informacji i pokierowałem do właściwych instytucji? Czy rodzina ma wolę skorzystania z proponowanych form pomocy? Czy możliwe formy pomocy dają szansę na poprawę sytuacji? I szereg innych.

Odpowiedź na powyższe pytania daje tylko szansę na udzielenie pomocy bez uciekania się do ingerencji prawnej w postaci ograniczenia lub pozbawienia władzy rodzicielskiej, czy też sankcji przewidzianych prawem.

W sytuacjach drastycznych: przemocy, wykorzystania seksualnego, rażącego naruszenia prawa, zagrożenia dla życia i zdrowia dziecka prawo nie pozwala na dowolność i zdanie się na własne odczucia. Stosowne przepisy stanowią o tzw. społecznym bądź prawnym obowiązku powiadomienia. Każdy, komu znane jest zdarzenie zagrażające dobru dziecka i działania rodziców na jego szkodę, obowiązany jest powiadomić o tym sąd. Obowiązek ten spoczywa w szczególności na urzędach administracji publicznej, takich jak: urzędy stanu cywilnego, sąd, policja, placówki oświatowe, urzędy państwowe i samorządowe, prokuratura, opiekunowie społeczni, placówki i instytucje zajmujące się pomocą rodzinie, które powzięły taką informację w związku ze swoją działalnością (art.572 kpc)⁴.

Jeżeli pracujemy w instytucji państwowej lub samorządowej i w związku ze swoją działalnością służbową dowiadujemy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, powinniśmy niezwłocznie zawiadomić policję bądź prokuratora oraz przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego (do takich działań zobowiązują nas art.304 kpk⁵ i art. 4 § 3 upn⁶).

W przypadkach świadczących o demoralizacji osoby nieletniej ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich nakłada na każdego obowiązek zawiadamiania policji i sądu rodzinnego (art.4 § 1). Do przejawów demoralizacji możemy zaliczyć: alkoholizm, odurzanie się środkami narkotycznymi, prostytucję, włóczęgostwo (wagary), uchylanie się od obowiązku szkolnego, obowiązku nauki, udział w grupach przestępczych, kradzież, naruszanie zasad współżycia społecznego – które jako czyny zabronione podlegają odpowiedzialności karnej.

Funkcjonariusze publiczni, w tym sędzia, kurator, pracownik administracji rządowej i samorządowej (nauczyciel i pracownik socjalny), którzy przekraczając swoje kompetencje lub niedopełniając obowiązków, działają na szkodę interesu publicznego lub prywatnego (w tym przypadku na szkodę dziecka), podlegają karze do lat 3, a jeżeli działali nieumyślnie do lat 2 (art. 231 § 1 i 3 kk).

Pamiętaj!

Na pracownikach instytucji publicznych i niepublicznych pracujących z dziećmi spoczywa szczególny obowiązek reagowania na wszelkie przypadki zagrożenia dziecka bądź zagrożenia innych ze strony dzieci.

⁴ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. – *Kodeks postępowania cywilnego* (Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.) – (dalej: kpc)

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks postępowania karnego* (Dz. U. Nr 89, poz. 555 ze zm.) – (dalej: kpk)

⁶ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. – *o postępowaniu w sprawach nieletnich* (Dz. U. z 2002 r., Nr 11, poz. 109 ze zm.) – (dalej: upn)

Zasady interwencji w sytuacjach zagrożenia demoralizacją

Zdarza się, że wychowanek sprawia duże trudności wychowawcze, a jego zachowanie na terenie szkoły, w środowisku nosi znamiona demoralizacji. W takich przypadkach może wobec niego być podjęte działanie interwencyjne o charakterze wychowawczym, a przy jego nieskuteczności działanie, jak w stosunku do nieletnich zagrożonych demoralizacją.

Sytuacje zagrożenia nieletnich demoralizacją to: alkoholizm, odurzanie się, nierząd, uchylanie się od obowiązku szkolnego, obowiązku nauki, włóczęgostwo (wagary), udział w grupach przestępczych, naruszanie zasad współżycia społecznego (czyny zabronione).

Jeżeli powyższe czyny nieletniego mają miejsce na terenie szkoły lub nieletni jest uczniem, osoby, które powzięły o powyższym informację mają obowiązek poinformowania szkoły (np.: wychowawcy, pedagoga, dyrektora).

- Wychowawca informuje o powyższym pedagoga i dyrektora szkoły;
- Wychowawca wzywa rodziców (opiekunów prawnych) – przeprowadza rozmowę z rodzicami i uczniem – zobowiązuje ucznia do zaniechania nagannych zachowań a rodziców do nadzoru nad dzieckiem;
- Przy odmowie współpracy ze strony rodziców, dalszym nagannym zachowaniu ucznia – szkoła powiadamia sąd rodzinny lub policję;
- Dalsze działania podejmują w/w instytucje w oparciu o przepisy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

W przypadku, gdy uczeń (wychowanek) ukończył 17 lat, a popełnił czyn karalny szkoła powiadamia prokuraturę lub policję (Jest to działanie z urzędu w oparciu o art. 304 kpk).

VI. Małżeństwo

Małżeństwo jest w Polsce instytucją chronioną prawnie na mocy gwarancji konstytucyjnych. Rozumiane jest jako związek kobiety i mężczyzny. Oparte jest m. in. o **zasady: monogamii, trwałości, równouprawnienia, świeckości.**

Aby doszło do zawarcia związku małżeńskiego muszą być spełnione następujące warunki: różnica płci, oboje jednocześnie obecni, zgodne oświadczenia o woli zawarcia związku, sporządzenie aktu zawarcia związku przez kierownika Urzędu Stanu Cywilnego, ukończone lat 18.

Nie może zawrzeć małżeństwa osoba nie mająca ukończonych lat 18. Jednakże z ważnych powodów sąd opiekuńczy może pozwolić na zawarcie małżeństwa kobiecie, która ukończyła lat 16, a z okoliczności wynika, że zawarcie małżeństwa będzie zgodne z dobrem założenia rodziny. (Próba rozciągnięcia tej zasady na mężczyzn – inicjatywa na rzecz równości – nie powiodła się. Adolescencja (dojrzałość) chłopców 16 letnich nie predystynuje ich do podołania takiemu wyzwaniu).

Nie mogą zawrzeć związku osoby: ubezwłasnowolnione, chore psychicznie lub niedorozwinięte umysłowo (zgoda sądu), pozostające we wcześniejszym związku, spokrewnione w linii prostej, rodzeństwo, powinowaci (zgoda sądu), będące w stosunku przysposobienia (mogą po ustaniu stosunku przysposobienia – rozwiązanie adopcji), za wyjątkiem przysposobienia całkowitego.

Prawa i obowiązki małżonków

Równouprawnienie, kro art. 23, art. 24 – wspólne rozstrzyganie o sprawach rodziny; w przypadku różnicy zdań mogą się zwrócić o rozstrzygnięcie sądu; art. 97 – wspólne decyzje wobec dzieci; art. 27 - osobiste starania każdego małżonka o wychowanie dzieci, art. 43 – praca we wspólnym gospodarstwie domowym.

Obowiązek wspólnego pożycia, wierności i współdziałania dla dobra rodziny (niewykonanie obowiązku wspólnego pożycia fizycznego usprawiedliwia: wiek, choroba, wyjazd).

Nazwisko małżonków: jeżeli nie wypowiedzą się – każde zachowuje swoje nazwisko (dotychczas żona przybierała nazwisko męża), istnieje możliwość wyboru nazwiska współmałżonka lub dowolnej konfiguracji nazwisk.

Obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny: praca zarobkowa, osobiste starania o wychowanie dzieci, praca we wspólnym gospodarstwie, równe zaspokajanie potrzeb wszystkich, w tym: pasierba, dziecka przyjętego do rodziny zastępczej na podobnym poziomie; współmałżonek może na mocy orzeczenia sądu zająć część poborów drugiego w poczet w/w obowiązków (art. 27 kro) – może to nastąpić bez egzekucji komorniczej, jako nakaz dla pracodawcy.

Inne pojęcia: **wzajemna reprezentacja małżonków, solidarna odpowiedzialność, wspólność ustawowa** (bezdziałowa – przy podziale każdy może żądać by zachować proporcje jego wytworzenia), majątek odrębny, np. grunt jest własnością jednego małżonka a dochody z dzierżawy wspólnością, tak jak i wynagrodzenia, zarząd majątkiem wspólny - zniesienie wspólnoty majątkowej.

Ustanie małżeństwa – rozwód

Przyczyny: naruszenie wierności, alkoholizm i inne uzależnienia, agresja, nieporozumienia na tle seksualnym, opuszczenie małżonka i pożycie z innym, zaniedbywanie rodziny, choroba współmałżonka, przyczyny ekonomiczne, różnice poglądów i przekonania.

Zanim sąd podejmie decyzję musi powziąć pewność, przeprowadzić postępowanie pojednawcze, sprawdzić czy istnieją widoki na utrzymanie związku – nowym rozwiązaniem jest obowiązkowe postępowanie mediacyjne.

Sąd nie może orzec rozwodu, jeżeli wskutek niego miałyby ucierpieć dobro wspólnych dzieci małżonków, jeżeli orzeczenie stałoby w sprzeczności z zasadami współżycia społecznego, jeżeli o rozwód wystąpił małżonek winny rozpadu pożycia.

VII. Władza rodzicielska

Zgodnie z treścią przepisów kro rodzice sprawują władzę rodzicielską nad dzieckiem, a dziecko winne jest im posłuszeństwo. Władzę rodzicielską powinni oni jednak sprawować zgodnie z dobrem swojego dziecka, uwzględniając w swoich decyzjach stopień jego dojrzałości.

Pamiętaj!

Granice władzy rodzicielskiej wyznacza dobro dziecka. Zarówno pogląd, że władza rodzicielska jest nieograniczona i rodzice mogą „wszystko”, jak i pogląd, że prawo zbyt ingeruje w życie rodziny – są nieprawdziwe.

Treść władzy rodzicielskiej

Zgodnie z treścią przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego **rodzice wychowują dziecko pozostające pod ich władzą rodzicielską i kierują nim, a dziecko winne jest im posłuszeństwo**. Zasada autonomii rodziny i jej prymatu w wychowaniu dzieci wyrażana w wielu dokumentach międzynarodowych⁷ nie stoi w sprzeczności z prawnym charakterem zobowiązań rodziców względem dzieci. Władza rodzicielska to przede wszystkim wykonywanie przez rodziców obowiązków wobec dziecka. Obejmuje ona całokształt spraw dotyczących dziecka: pieczę nad jego osobą, zarząd jego majątkiem, reprezentowanie dziecka oraz nadawanie kierunku wychowaniu dziecka.

Dziecko pozostaje aż do pełnoletności pod władzą rodzicielską – z chwilą ukończenia lat 18 władza z mocy prawa wygasa (art. 92 kro). Przy braku jednolitej definicji uważa się, że władza rodzicielska to ogół obowiązków rodziców względem dziecka w celu należytego wykonania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz wychowania i kierowania dzieckiem. Składnikami władzy rodzicielskiej są także uprawnienia rodziców.

Wychowanie.

Wychowanie dziecka to kształtowanie jego osobowości, postaw emocjonalnych i systemu wartości. To także wyposażenie dziecka w umiejętności współżycia społecznego, wykształcenie poczucia obowiązków i odpowiedzialności i szeregu innych cech potrzebnych w prawidłowym funkcjonowaniu osobniczym i społecznym. Wachlarz oddziaływań rodziców wobec dziecka w ramach wychowania obejmuje z jednej strony oddziaływania fizyczne, takie jak: dbałość o zdrowie, życie, sprawność fizyczną dziecka, wypoczynek, odpowiednie warunki mieszkaniowe, ubranie i wyżywienie, z drugiej zaś strony to oddziaływania duchowe. Do nich należy zaliczyć: wpajanie dziecku zasad moralnych i zasad współżycia społecznego, kształtowanie charakteru i nawyków.

Kierowanie.

Kierowanie dzieckiem to podejmowanie odpowiedzialnych decyzji m.in. w sprawach obywatelstwa dziecka, zmiany imienia i nazwiska, określenia miejsca pobytu, sposobu leczenia, światopoglądu, wyboru kierunku edukacji, sposobu wychowania, rozwoju zainteresowań, wyjazdów zagranicę, regulowanie oraz nadzorowanie trybu życia dziecka, w tym ochrona dziecka przed zagrożeniami i demoralizacją.

Właściwie rozumiane dobro dziecka wymaga od rodziców osobistego oddziaływania na dzieci własnym przykładem i autorytetem. To także okazanie dziecku zainteresowania i poświęcenia, służenie pomocą i radą, sprawowanie osobistej opieki i nadzoru, sprawiedliwe traktowanie. Oczywiście ten katalog zobowiązań i zadań rodziców w ramach wychowania i kierowania dzieckiem jest katalogiem otwartym opartym o obowiązujące normy prawne i społeczne oraz dorobek nauk pedagogicznych.

Piecza nad majątkiem (z należyłą starannością).

Reprezentacja ustawowa dziecka.

Rodzice są przedstawicielami ustawowymi dziecka (zabroniona przy czynnościach prawnych pomiędzy rodzicami, ograniczona przy wystąpieniu o alimenty – występuje dziecko, jeden z rodziców jest jego przedstawicielem).

⁷ m.in. w: Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych (art.10); Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (art.23), Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ z XII 1948 r.

Obowiązek posłuszeństwa.

Jednym z elementów władzy rodzicielskiej jest zobowiązane dziecka do posłuszeństwa wobec rodziców poprzez podporządkowanie się ich woli. Rodzice w ramach prawidłowego wykonywania władzy rodzicielskiej powinni w swych oddziaływaniach wychowawczych odwoływać się do własnego przykładu, perswazji z uwzględnieniem psychiki, osobowości i wieku dziecka. Wśród zalecanych do stosowania środków wychowawczych powinni dążyć do świadomego i niewymuszonego podporządkowania się dzieci ich życzeniom i poleceniom z poszanowaniem godności dziecka. W sytuacjach nagannego zachowania dzieci i odmowy wykonania poleceń dopuszczalne jest stosowanie wymuszenia posłuszeństwa w drodze upomnienia, a nawet karcenia fizycznego w odpowiedniej formie, bez szkody dla zdrowia fizycznego i psychicznego dziecka (Patrz: komentarz do art. 95 w: *Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy z komentarzem* (red.:) H. Ciepła ..., Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 2002)

Prawny charakter relacji w rodzinie

W debacie publicznej, której ton nadają media, często zapominamy, że relacje rodziców z dzieckiem poza emocjonalnymi mają także charakter prawny. Rodzice są odpowiedzialni za dzieci i mają dbać o ich rozwój. **Rodzina nie jest onnipotentna** i nie musimy czekać, by dopiero gdy dojdzie do nieszczęścia i ewidentnej krzywdy dziecka podejmować działania interwencyjne i naprawcze. Z drugiej strony właściwe władze publiczne - szkoła, sąd, służba zdrowia, pomoc społeczna - powinny w porę dostrzec problemy i zaproponować adekwatne środki pomocy.

Charakter władzy rodzicielskiej wyznacza wielostronny stosunek prawny łączący rodziców z dzieckiem, osobami trzecimi, instytucjami publicznymi.

- Relacja rodziców z dzieckiem to **stosunek rodzinnoprawny** regulowany na gruncie kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Granicą interwencji prawnej jest przekonanie, że działania rodziców (rodzica) naruszają dobro i interes dziecka;
- Relacje z osobami trzecimi to **relacje cywilnoprawne** wynikające z podmiotowego prawa rodziców do dziecka (władzy rodzicielskiej), np. osoby trzecie nie mogą bez wiedzy rodzica przetrzymywać dziecka i podejmować wobec niego decyzji;
- Relacje z państwem (instytucjami publicznymi) to **stosunek administracyjnoprawny** wynikający z obowiązków rodzica względem dzieci, np.: obowiązek szczepień, badań przesiewowych, obowiązek szkolny, obowiązek nauki – podlega on egzekucji w trybie ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

Tak więc z jednej strony rodzice powinni wychowywać swoje dzieci, dbać o ich zdrowie, edukację, zapewnić godziwe warunki egzystencji. Z drugiej zaś strony, na właściwych służbach społecznych spoczywa obowiązek dostrzeżenia problemów i zaproponowania w porę adekwatnej do problemów pomocy. W przypadku złej woli, świadomego zaniechania ze strony rodziców to w gestii tych instytucji pozostaje egzekucja obowiązków rodzicielskich w trybie administracyjno-prawnym.

Ingerencja we władzę rodzicielską

Ograniczenie władzy rodzicielskiej.

Nienależyte wykonywanie władzy rodzicielskiej skutkuje ingerencją sądu opiekuńczego, który w zależności od stopnia zagrożenia dobra dziecka może wydać stosowne **zarządzenie**, w szczególności:

- zobowiązać rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania z jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli wykonania wydanych zarządzeń,
- określić, jakie czynności nie mogą być przez rodziców dokonywane bez zezwolenia sądu, albo poddać rodziców innym ograniczeniom, jakim podlega opiekun,
- poddać wykonywanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego,
- skierować małoletniego do organizacji lub instytucji powołanej do przygotowania zawodowego albo do innej placówki sprawującej częściową pieczę nad dziećmi,
- **zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej.**
- powierzyć zarząd majątkiem małoletniego ustanowionemu w tym celu kuratorowi (art. 109 kro).

Sytuacja, gdy np. rodzice odmawiają zgody na zabieg lub operację medyczną - potrzebne dla ratowania zdrowia lub życia dziecka - jest przykładem nienależytego wykonywania władzy rodzicielskiej i stwarza zagrożenie dobra dziecka. Podobnie jak działania polegające na nadużywaniu kar cielesnych lub długotrwałym zaniedbywaniu potrzeb dziecka. W takich sytuacjach sąd opiekuńczy może zastosować środki ograniczające władzę rodzicielską, chociażby w postaci nakazania rodzicom skierowania dziecka do szpitala, lub zobowiązania ich do określonego zachowania: dokonania potrzebnych z punktu widzenia dobra dziecka zabiegów, badań specjalistycznych czy też skierowania do właściwych specjalistów.

Ograniczenie władzy rodzicielskiej nie pozbawia rodziców określonych praw i obowiązków zawartych w pojęciu **kierowania**, m.in. dotyczy to podejmowania odpowiedzialnych decyzji w sprawach: obywatelstwa dziecka, zmiany imienia i nazwiska, określenia miejsca pobytu, sposobu leczenia, światopoglądu, wyboru kierunku edukacji, sposobu wychowania, rozwoju zainteresowań, wyjazdów zagranicę, regulowania oraz nadzorowanie trybu życia dziecka. Rodzice dalej korzystają z praw cywilnych: mogą dziedziczyć po dziecku, spoczywa na nich obowiązek alimentacyjny oraz zachowują prawo do styczności osobistej z dzieckiem. Zakres tych praw i obowiązków w uzasadnionych sytuacjach może określić i ograniczyć sąd.

Rodzina ma obowiązek podjęcia aktywności i współpracy z instytucjami pomagającymi jej przezwyciężyć trudności życiowe i usunąć przyczyny, z powodu których umieszczono jej dziecko w pieczy zastępczej (art. 4 ups). Przy dobrych rokowaniach, sąd może przywrócić władzę rodzicielską, w sytuacji postawy nagannej – rażącego zaniedbania swych obowiązków lub trwałego braku zainteresowania sytuacją dziecka – może pozbawić władzy rodzicielskiej.

Zawieszenie władzy rodzicielskiej.

W razie „przemijającej przeszkody” w wykonywaniu władzy rodzicielskiej sąd opiekuńczy może orzec jej zawieszenie. Zawieszenie będzie uchylone w wypadku, gdy przyczyna uniemożliwiająca wykonywanie władzy ustanie. Przyczynami będącymi podstawą do zawieszenia władzy rodzicielskiej mogą być: wyjazd rodzica zagranicę, odbywanie przez rodzica kary pozbawienia wolności, długotrwały pobyt w zakładzie leczniczym (np. choroba psychiczna, leczenie uzależnień), praca kontraktowa poza miejscem zamieszkania.

Pozbawienie władzy rodzicielskiej.

Jeżeli władza rodzicielska nie może być wykonywana z powodu trwałej przeszkody albo jeżeli rodzice nadużywają władzy rodzicielskiej lub w sposób rażący zaniedbują swe obowiązki

względem dziecka, sąd opiekuńczy może pozbawić rodziców władzy rodzicielskiej. Pozbawienie władzy rodzicielskiej może być orzeczone także w stosunku do jednego z rodziców.

Sąd może pozbawić rodziców władzy rodzicielskiej w szczególności gdy rodzice trwale nie interesują się dzieckiem. W razie ustania przyczyny, która była podstawą pozbawienia władzy rodzicielskiej, sąd opiekuńczy może władzę rodzicielską przywrócić.

Pozbawienie władzy rodzicielskiej lub jej zawieszenie może być orzeczone także w wyroku orzekającym rozwód lub unieważnienie małżeństwa.

Pozbawienie rodziców władzy rodzicielskiej nie ogranicza ich praw i obowiązków nie wchodzących w zakres władzy rodzicielskiej. Rodzice dalej korzystają z praw cywilnych: mogą dziedziczyć po dziecku, spoczywa na nich obowiązek alimentacyjny oraz zachowują prawo do styczności osobistej z dzieckiem.

Wykonywanie władzy rodzicielskiej po rozwodzie

Sąd podejmując decyzję o rozpadzie związku małżeńskiego wypowiada się także w sprawie dalszej opieki nad wspólnymi dziećmi. Może zadecydować o:

- pozostawieniu pełni władzy rodzicielskiej obojgu małżonkom;
- powierzeniu władzy jednemu z nich (temu, u którego dziecko będzie przebywać), wyznaczając drugiemu zakres uprawnień i obowiązków w sprawach dotyczących dziecka, w tym określając sposób jego kontaktów z dzieckiem (nie jest to forma ograniczenia władzy a jedynie uregulowanie formy jej sprawowania);
- jeżeli wymaga tego dobro dziecka sąd może orzec w wyroku rozwodowym (art. 12) o zawieszeniu (art. 110), ograniczeniu (art. 109) lub pozbawieniu władzy rodzicielskiej (art. 111kro).

Jeżeli przemawia za tym dobro dziecka sąd opiekuńczy (nie sąd orzekający o rozwodzie) może zmienić decyzję rozwodową w kwestii władzy rodzicielskiej.

W wyjątkowych sytuacjach, gdy jeden z małżonków swym rażąco nagannym zachowaniem (akty przemocy, alkoholizm) uniemożliwia wspólne zamieszkiwanie, sąd – na wyraźne żądanie drugiego - może nakazać eksmisję (dotyczy to sytuacji wspólnoty mieszkaniowej).

Sąd może orzec w sprawie obowiązku alimentacyjnego na wniosek jednego z małżonków. Jeżeli w sentencji sprawy rozwodowej nie ma mowy o winie lub sąd orzekł winę obopólną jeden z małżonków może żądać od drugiego środków na swe utrzymanie o ile znajduje się w niedostatku, jeżeli orzeczono jego winę – nie może występować o alimenty dla siebie.

W sprawach rozwodowych świadkami nie mogą być małoletni, którzy nie ukończyli 13 lat, a dzieci własne – do ukończenia 17 roku życia.

Osobista styczność z dzieckiem.

Orzekając rozwód sąd nie orzeka o **prawie do styczności osobistej** z dzieckiem. Pojęcie to nie należy do zakresu władzy rodzicielskiej. Przewidując możliwość potencjalnych konfliktów sąd może określić dokładnie formy osobistej styczności z dzieckiem obojga rodziców.

W sytuacji zagrożenia dobra dziecka sąd może zakazać rodzicom pozbawionym władzy rodzicielskiej osobistej styczności z dzieckiem. Wyjątkowo sąd opiekuńczy może ograniczyć

styczność z dzieckiem rodziców, których władza została ograniczona, przez umieszczenie dzieci w rodzinie zastępczej lub placówce (art. 113 kro).

Powyższe zasady prawa rodzinnego jednoznacznie ograniczają możliwości ingerencji w życie rodziny do sytuacji uzasadnionych, określonych stosownymi przepisami prawa i wyjątkowych. **Granica prawną interwencji w rodzinie na rzecz dziecka jest przekonanie, że zostało naruszone jego dobro lub przepisy prawa rangi ustawy.** Jednak zanim dojdzie do interwencji w rodzinie ma ona prawo oczekiwać, że ktoś w porę dostrzeże jej problemy i udzieli adekwatnej pomocy.

Pamiętaj!

Sytuacja pozbawienia władzy rodzicielskiej otwiera dziecku drogę do zastępczego środowiska rodzinnego. Jest to sygnał dla pracownika socjalnego, ośrodka adopcyjnego, ośrodka rodzin zastępczych, że należy niezwłocznie takiego środowiska poszukać.

Każda forma pomocy dziecku wymaga zgody rodziców (np.: pomoc psychologiczno-pedagogiczna: opinie i orzeczenia poradni) i często brak tej zgody jest barierą ograniczającą możliwość udzielenia skutecznej formy pomocy. Należy stwierdzić, że w takiej sytuacji szkoła, bądź inna instytucja pomocy powinna podjąć wszelkie działania w celu uświadomienia rodzicom potrzeby wsparcia i pomocy dziecku. **Granica ingerencji w autonomię rodziny w tym zakresie jest przekonanie, że odmowa rodziców w skutkach narusza dobro dziecka i interes społeczny** (art. 95 § 3 kro).

VIII. Dziecko w opiece zastępczej

Aksjologiczne podstawy systemu

Reformowany od kilku lat system opieki zastępczej nad dziećmi oparty został w swej warstwie aksjologicznej o podstawowe standardy Konwencji o prawach dziecka oraz innych międzynarodowych dokumentów dotyczących umieszczania dziecka poza rodziną. Podstawy prawne systemu opieki zastępczej nad dzieckiem wyznaczają również nadrzędne zasady Konstytucji RP: zasada pomocniczości (preambuła Konstytucji), ochrona prawna macierzyństwa i rodzicielstwa (art. 18), prymat rodziny w wychowaniu dzieci (art. 48), zobowiązanie Państwa do prowadzenia polityki prorodzinnej (art. 71), prawo dziecka do ochrony i opieki (art. 72).

Finałem tego procesu było wprowadzenie do ustawy o pomocy społecznej w dziale II rozdziału 4: „Opieka nad rodziną i dzieckiem” oraz wydanie szeregu aktów wykonawczych regulujących wprowadzone zmiany. Instytucje pieczy zastępczej wpisano do ustawy opierając system opieki zastępczej o:

- konstytucyjną zasadę pomocniczości;
- personalistyczną koncepcję człowieka;
- poszanowanie prawa dziecka do życia w rodzinie;
- wiedzę o potrzebach emocjonalnych i rozwojowych dziecka;
- doświadczenia demokratycznych państw zachodnich.

Reforma systemu opieki zastępczej nad dzieckiem, wdrażana zgodnie z zaprezentowanymi powyżej standardami prawa międzynarodowego i wewnętrznego, powinna dać w perspektywie najbliższych lat wymierne rezultaty w postaci:

- Zmniejszenia liczby domów dziecka oraz zmniejszenia ich wielkości;
- Wzrostu liczby dzieci powracających do rodzin naturalnych, zarówno z rodzin zastępczych, jak i z placówek opiekuńczo-wychowawczych;
- Rozwoju systemu rodzin zastępczych niespokrewnionych, w tym rodzin specjalistycznych;
- Rozwoju systemu placówek i instytucji wspierających reformowany system opieki: ośrodki adopcyjne, ośrodki rodzin zastępczych, ośrodki interwencji kryzysowej, specjalistyczne zespoły wsparcia;
- Rozwinięcia nowych potrzebnych form pracy z rodziną.

(Ocena sukcesów i zaniechań tak zakrojonej reformy nie wchodzi w zakres i charakter niniejszego opracowania.)

Standardy prawne opieki zastępczej

„Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych”, tak stanowi art. 72 ust. 2 Konstytucji RP. Konwencja o prawach dziecka w art. 20 zobowiązuje Państwa-Strony do zapewnienia specjalnej ochrony i pomocy dzieciom czasowo lub stale pozbawionym środowiska rodzinnego lub nie mogącym ze względu na swe dobro w nim przebywać.

W tych zapisach podkreślona jest ranga i znaczenie praw dziecka, w tym do pieczy zastępczej. Rodzi to **swoisty konflikt pomiędzy prymatem rodziców w wychowaniu dzieci i zasadą autonomii rodziny a koniecznością ingerencji państwa w sferę prerogatyw rodziców.**

Art. 20 Konwencji o prawach dziecka określa przyczyny umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej i zawiąza je do sytuacji, gdy:

1. Dzieci zostały pozbawione pieczy rodziców z przyczyn związanych z niewłaściwą (patologiczną) relacją pomiędzy rodzicami a dziećmi (np. śmierć rodziców, choroba uniemożliwiająca sprawowanie pieczy, odbywanie kary więzienia, orzeczenie sądu dla nieletnich o ograniczeniu władzy na skutek nagannej postawy dziecka itp.);
2. Wynikają one z naganego sposobu sprawowania przez rodziców pieczy nad dzieckiem, tj, nie wywiązują się oni należycie z zadań opiekuńczo-wychowawczych względem dziecka.

Akty międzynarodowe: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (art.XVI) oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych (art. 10 ust.1), Międzynarodowy Pakt Praw Politycznych (art.23 ust 1) **uznają rodzinę za naturalną i podstawową komórkę społeczeństwa. To rodzicom należy w pierwszeństwie udzielać pomocy w wychowaniu i opiece nad dziećmi.** Akty te jednoznacznie formułują podstawowe zasady: **zasadę autonomii rodziny i prymatu rodziny w wychowaniu dzieci.**

Konwencja o prawach dziecka: Zasady te są także podstawą aksjologiczną Konwencji, która w art. 7 i 18 wywodzi z tych zasad **prawo dziecka do wychowania przez rodziców, zwane prawem dziecka do rodziny.**

W myśl zasady pomocniczości, państwo powinno wspierać rodzinę (art.18 ust.2), nie powinno jej jednak wyręczać w realizacji swej funkcji oraz wywiązywaniu się z nałożonych na rodzinę obowiązków.

Konwencja uznaje tym samym naturalny prymat rodziny w opiece i wychowaniu dzieci stwierdzając, że **ingerencja w sferę pieczy (władzy) rodzicielskiej jest sytuacją wyjątkową ograniczoną do zapobieżenia niekorzystnej sytuacji dziecka przebywającego w rodzinie (art. 9 ust. 1) i uwzględniającą dobro dziecka (najlepiej pojęty interes dziecka) (art.3 Konwencji).**

Zasady dotyczące umieszczania dziecka w środowisku pozarodzinnym określa szczegółowo **Rezolucja nr 77 (33) w sprawie umieszczania dzieci poza rodziną Komitetu Ministrów Rady Europy z 3 listopada 1977 roku.** Rezolucja zaleca poszczególnym krajom oparcie systemu opieki pozarodzinnej nad dzieckiem o następujące zasady:

- **Unikanie, w miarę możliwości, umieszczania dziecka poza rodziną, z prymatem pomocy rodzinie, z dostosowaniem form udzielanej pomocy do problemów i potrzeb rodziny. (Jest to podkreślenie rangi profilaktyki i wsparcia rodzin dysfunkcyjnych.)**
- **Wnioskowanie o umieszczenie dziecka poza rodziną powinno, równoległe do działań na rzecz zaspokojenia potrzeb dziecka, uruchomić działania na rzecz pomocy rodzinie, w rozwiązaniu jej problemów. (Umieszczenie dziecka poza rodziną jest warunkowane jednoczesnym podjęciem pracy socjalnej na rzecz rodziny.)**
- **Umieszczenie dziecka poza rodziną jest sytuacją wyjątkową, dopuszczalną tylko po wyczerpaniu i bezskuteczności innych działań.**

Z przepisów i standardów prawa dotyczących dziecka i rodziny można wyprowadzić **dyrektywy oddziaływania wobec rodzin nienależycie sprawujących pieczę nad dziećmi:**

- Bez koniecznej potrzeby nie należy ingerować w życie rodziny;
- Jeżeli interwencja jest konieczna należy próbować chronić dobro dziecka – udzielając wsparcia całej rodzinie;
- Głównym celem umieszczenia dziecka poza rodziną powinno być doprowadzenie do sytuacji umożliwiającej powrót dziecka do rodziny;
- Dzieci pozostające poza rodziną powinny być umieszczane w rodzinnych formach pieczy;
- Dziecko przebywające poza rodziną powinno mieć kontakt z rodzicami;
- Tylko w sytuacji, gdy postawa rodziców nie gwarantuje powrotu należy umieszczać dzieci w trwałym środowisku zastępczym.

Na gruncie prawa międzynarodowego wyjątkowość umieszczenia dziecka poza rodziną, prawo rodziny do pomocy właściwych instytucji oraz obowiązek podjęcia pracy na rzecz powrotu dziecka do rodziny podkreśla także Trybunał Strasburski, dając temu wyraz w swym orzecznictwie. Orzeczenia Trybunału odwołują się m. in. do: potrzeby wspierania rodzin dysfunkcyjnych, nakazują ostrożność w ingerowaniu we władzę rodzicielską, podkreślają prawo do kontaktu z rodzicami w przypadku umieszczenia dziecka poza rodziną, obowiązek państwa do podejmowania działań na rzecz powrotu dziecka do rodziny z form pieczy

zastępczej⁸. (Osoby zainteresowane problematyką orzecznictwa Trybunału oraz procedurami skargowymi odsyłam do stron internetowych, m. in. www.Rzeczpospolita.pl).

Takie stanowisko wobec pieczy zastępczej przyjęte w prawie międzynarodowym wynika z zasady pomocniczości będącej w Polsce zasadą konstytucyjną.

Pamiętaj!

Prawo dziecka do pieczy zastępczej jest prawem subsydiarnym wobec prawa dziecka do życia w rodzinie.

Stąd, w sytuacji umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej, dyrektywy prawa międzynarodowego zalecają podejmowanie działań na rzecz powrotu dziecka do rodziny, z równoczesną pomocą rodzinie w podjęciu swych funkcji opiekuńczych wobec dziecka. Tak więc, trwałe umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej jest sytuacją wyjątkową i ograniczoną.

Przysposobienie – adopcja

Standardy prawne dotyczące przysposobienia wyznaczają: Konwencja o prawach dziecka (art. 21, 7, 9, 11, 20), *Konwencja o Ochronie Dzieci i Współpracy w Dziedzinie Przysposobienia Międzynarodowego (konwencja haska)* oraz, na gruncie europejskim, *Konwencja o Przysposobieniu Dzieci z dnia 24 kwietnia 1967 r. (konwencja strasburska)*.

Zasady dotyczące przysposobienia wynikające z przepisów Konwencji o Prawach Dziecka:

- Nadrzędnym celem przysposobienia jest dobro dziecka;
- Przysposobienie może ustanowić tylko kompetentna władza państwowa (np. sąd), po wnikliwym zbadaniu sytuacji dziecka, rodziców naturalnych i adopcyjnych;
- Warunkiem przysposobienia jest zgoda na przysposobienie osób zainteresowanych (wskazanych ustawowo);
- Przysposobienie związane z wyjazdem za granicę możliwe jest dopiero po wyczerpaniu możliwości adopcji krajowej;
- Warunkiem zgody na przysposobienie z wyjazdem dziecka za granicę jest zapewnienie dziecku warunków, nie gorszych niż w kraju;
- Państwo nie powinno dopuścić do komercjalizacji przysposobienia;
- Współpracą w sprawach przysposobienia powinny zajmować się wskazane w poszczególnych krajach kompetentne instytucje;
- Dziecko przysposabiane powinno znać swoje korzenie – prawo do znajomości własnej tożsamości.

Europejska Konwencja o Przysposobieniu określa bardziej szczegółowe standardy europejskie w kwestiach:

- Minimalnego wieku przysposabiających, określając go w przedziale od 21 do 35 lat (dopuszcza wyjątki);
- Orzeczenie przysposobienia powinno być poprzedzone wnikliwymi wywiadami z uwzględnieniem wszelkich aspektów psychologicznych, środowiskowych i medycznych;
- ◆ Orzeczenie nie może być wydane przed upływem okresu wyznaczonego na pobyt dziecka u przysposabiającego (preadopcja);
- ◆ Strony powinny mieć wgląd w akty stanu cywilnego za wyjątkiem tych ujawniających fakt adopcji i tożsamość rodziców naturalnych (tajemnica adopcji dotyczy krewnych adoptowanego).

⁸ Patrz: Orzeczenie 24 II 95 r. A. T. 307-B Mc Michael przeciwko W. Brytanii.

Polskie przepisy dotyczące przysposobienia są oparte o w/w standardy prawa międzynarodowego. Nawiązanie stosunku przysposobienia opiera się o orzeczenie sądu opiekuńczego poprzedzone: wnioskiem przysposabiającego i przeprowadzeniem rozprawy. Uregulowania kro pozwalają przysposobionemu, po uzyskaniu pełnoletności, na zapoznanie się z księgami stanu cywilnego w części dotyczącej dotychczasowego aktu urodzenia. Wpis do aktu urodzenia nie ulega obecnie zatarciu, choć przysposobiony poza wglądem do akt nie może żądać odpisu pierwotnego aktu urodzenia.

Rodziny zastępcze

Podstawowym celem umieszczenia dziecka poza rodziną jest udzielenie wsparcia dziecku i rodzinie. Piecza zastępcza z założenia jest nastawiona na przywracanie dziecka rodzinie. W sytuacji naprawy chorego układu rodzinnego (reintegracja rodziny) dziecko powinno do niej wrócić.

Tak więc rodzinna opieka zastępcza z założenia jest opieką tymczasową. Oczywiście, w sytuacji uzasadnionej może ona oznaczać wychowywanie dziecka długookresowe – do usamodzielnienia. Tymczasowość jako nadrzędna idea nie wyklucza zaangażowania emocjonalnego po stronie rodziny zastępczej.

Rodzina zastępcza nie przejmuje pełni praw rodzicielskich. To rodzicom biologicznym, pomimo dysfunkcji i patologicznych w stosunku do dzieci zachowań, przysługuje władza rodzicielska i na nich spoczywa odpowiedzialność za dzieci. **Realizując swoje zadania opiekuńcze i wychowawcze rodzina zastępcza bierze wraz z rodziną naturalną współodpowiedzialność za dziecko (piecza podzielona).**

Pieczka zastępcza - tryb umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej

Zgodnie ze standardami prawnymi zawartymi w Konwencji o prawach dziecka (art. 9), dzieci w Polsce mogą być umieszczane poza rodziną w trybie sądowym i administracyjnym podlegającym kontroli sądu.

Tryb sądowy.

Tryb sądowy dotyczy przypadków umieszczenia dziecka poza rodziną w wyniku wydania orzeczenia sądowego o ograniczeniu, zawieszeniu lub pozbawieniu władzy rodzicielskiej.

Każda z tych trzech form ingerencji we władzę rodzicielską powoduje inne skutki i relacje prawne pomiędzy dzieckiem, rodziną naturalną a rodziną zastępczą.

W sytuacji **zawieszenia władzy rodzicielskiej** ustanawia się obligatoryjnie opiekę prawną nad dzieckiem i wyznacza opiekuna prawnego do czasu ustania przyczyny „zawieszenia”.

Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej poprzez **ograniczenie władzy rodzicielskiej** może nastąpić w sytuacjach:

1. naruszenia dobra dziecka (jako jedna z form ograniczenia władzy rodzicielskiej przewidzianych w art. 109 kro);
2. przejawiania przez nieletniego symptomów demoralizacji (zarządzenie wydane na podstawie upn);
3. jako forma pomocy rodzicom w sprawowaniu władzy rodzicielskiej (zarządzenie wydane na podstawie art. 100 kro). Orzeczenie sądu może być wydane na wniosek rodziców, na podstawie informacji instytucji (np. wniosek pedagoga szkolnego, pracownika

socjalnego) lub z urzędu. Takie umieszczenie nie wiąże się z ingerencją we władzę rodzicielską – rodzice mają pełnię władzy nad dzieckiem umieszczonym w pieczy zastępczej.

Pozbawienie władzy powoduje umieszczenie dziecka poza rodziną. Jest też sygnałem do poszukiwania trwałych rozwiązań sytuacji dziecka: adopcja lub długotrwała rodzina zastępcza. Sytuacja ta zobowiązuje sąd do ustanowienia opieki prawnej nad dzieckiem umieszczonym w pieczy zastępczej. Rodzic pozbawiony władzy rodzicielskiej zachowuje prawo do styczności z dzieckiem, chyba, że sąd wyda zakaz lub ograniczenie styczności. Sąd może to orzec w postanowieniu o pozbawieniu władzy rodzicielskiej lub w osobnym postanowieniu.

Tryb administracyjny.

To sytuacja umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej na wniosek rodziców. Wniosek może złożyć też samo dziecko za zgodą rodziców. W sytuacji zasadności wniosku starosta zawiera umowę cywilnoprawną z rodziną zastępczą, której powierzył dziecko. Ma on także obowiązek niezwłocznego powiadomienia sądu opiekuńczego. Sąd po zbadaniu sprawy wydaje orzeczenie. W sytuacji zasadności wniosku rodziców sąd wydaje orzeczenie o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej w ramach pomocy rodzicom w sprawowaniu przez nich władzy rodzicielskiej (w trybie art. 100 kro). Sąd może też w zależności od sytuacji wydać orzeczenie o powrocie dziecka do rodziny lub o zawieszeniu, ograniczeniu lub pozbawieniu ich władzy rodzicielskiej.

Z uwagi na wymóg niezwłocznego przekazania przez starostę sprawy do rozstrzygnięcia przez sąd, tryb administracyjny jest krótkotrwałą formą pieczy zastępczej.

Dziecko może być powierzone do pieczy zastępczej w dwóch przypadkach:

1. Gdy rodzice zostali pozbawieni pieczy nad dzieckiem z powodów losowych: śmierć, choroba uniemożliwiająca opiekę, kara pozbawienia wolności, orzeczenie sądu dla nieletnich będące konsekwencją nagannej postawy dziecka, nie rodziców.
2. W przypadku naganego sposobu sprawowania przez rodziców pieczy nad dzieckiem; dysfunkcji w realizacji zadań opiekuńczo-wychowawczych.

Pamiętaj!

Głównym celem pieczy zastępczej (instytucjonalnej i rodzinnej) jest niwelowanie przyczyn niewydolności wychowawczej rodziny, oraz zaniedbania dzieci. Jeżeli zajmiemy się tylko dzieckiem wówczas możemy złagodzić skutki niewydolności – nie usuniemy jej przyczyn (art. 20 Konwencji).

Pieczka zastępcza a rodzina naturalna

Utworzenie rodziny zastępczej nie powoduje powstania więzi rodzinno-prawnych, tak jak w przypadku adopcji; dziecko nie uzyskuje statusu dziecka rodziców zastępczych.

- Pomiedzy rodziną zastępczą a dzieckiem nie powstają obowiązki i uprawnienia alimentacyjne, nie dochodzi pomiedzy nimi do dziedziczenia z mocy ustawy.
- Rodzice zastępczy nie przejmują pełni władzy nad powierzonym dzieckiem – w pełnieniu swych zadań podlegają nadzorowi.
- Organizacja opieki w rodzinach zastępczych jest obowiązkiem powiatowych centrów pomocy rodzinie, zatrudniających w tym celu kadre z przygotowaniem pedagogicznym. Powiatowe

centrum może powierzyć to zadanie publicznemu lub zlecić niepublicznemu ośrodkowi adopcyjno-opiekuńczemu. Centrum ma obowiązek raz na pół roku dokonywać weryfikacji zasadności pobytu dziecka w rodzinie zastępczej. Centrum ma obowiązek wspierać rodziny zastępcze w rozwiązywaniu problemów pedagogicznych z dziećmi.

- Na staroście spoczywa obowiązek odpowiedniego przygotowania i przeszkolenia kandydatów do pełnienia roli rodziców zastępczych.
- Istnieją różne rodzaje rodzin zastępczych: rodziny zastępcze spokrewnione i niespokrewnione. Niespokrewnione zawodowe rodziny zastępcze: specjalistyczne, wielodzietne i pełniące funkcję pogotowia rodzinnego otrzymują świadczenia pieniężne z tytułu opieki nad powierzonymi dziećmi.
- Wszystkie rodziny zastępcze otrzymują pomoc pieniężną na częściowe pokrycie kosztów utrzymania dziecka powierzonego do opieki. Pomoc ta jest zróżnicowana w zależności od rodzaju rodziny zastępczej - podstawą wysokości pomocy jest wiek dziecka, stan zdrowia i rozwoju, sytuacja materialna rodziny zastępczej, stopień pokrewieństwa rodziny zastępczej.
- Rodzice zastępczy reprezentują dziecko przed sądem w sprawach o alimenty (założeniem jest, że rodzina zastępcza nie może się uchylić od pokrywania niezaspokojonych potrzeb dziecka).
- Rodzice zastępczy mają prawo do okresowej lub jednorazowej pomocy w nadzwyczajnych okolicznościach powodujących wzrost kosztów utrzymania dziecka.
- Rodzice naturalni dziecka zobowiązani są do odpłatności za pobyt dziecka w pieczy zastępczej – decyzję podejmuje starosta.

Pierwszeństwo w utworzeniu rodziny zastępczej mają osoby spokrewnione z dzieckiem (krewni, powinowaci) lub osoby wskazane przez rodziców – o powierzeniu kandydatom funkcji rodziny zastępczej powinien decydować fakt dawanego rękojmi należytego wykonywania powierzonych zadań.

Rodzice dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej na ich wniosek (nie doszło do ingerencji sądu) mają pełne prawa decyzji o dziecku, w tym o jego okresie pobytu w rodzinie zastępczej.

Jeżeli dziecko zostało umieszczone w rodzinie zastępczej (domu dziecka) wskutek ograniczenia władzy na podstawie art.109 kro lub art. 9 upn (sprawowana jest nad nim opieka prawna), to zgodnie z art. 112 kro, prerogatywy władzy zostają podzielone pomiędzy rodziców i instytucję sprawującą pieczę.

Do obowiązków instytucji sprawującej pieczę należy:

- Piecza bieżąca (bezpieczeństwo, zdrowie, szkoła, wyżywienie);
- Wychowanie;
- Reprezentowanie dziecka w dochodzeniu środków utrzymania (dochodzenie alimentów, renty rodzinnej, renty odszkodowawczej, zasiłku rodzinnego).

Do obowiązków rodziców naturalnych należy:

- Decydowanie o obywatelstwie, nazwisku;
- Określanie miejsca pobytu;

- Wybór: kierunku nauki, przynależności do organizacji, sposobu leczenia, światopoglądu, rozwoju zainteresowań, wyjazdów za granicę;
- Piecza nad majątkiem dziecka.

W przypadku pozbawienia rodziców władzy rodzicielskiej nad dzieckiem ustanawia się opiekę prawną. Rodzice zastępczy najczęściej są opiekunami prawnymi dziecka. Pieczę nad dzieckiem regulują w takim przypadku przepisy art. 145 i art. 174 kro.

Pamiętaj!

Na rodzica zastępczego, wychowawcę nie przechodzą uprawnienia zagwarantowane dla rodzica naturalnego objęte pojęciem „Kierowanie”.

IX. Instytucje wspierające

Powiatowe centrum pomocy rodzinie (Centrum - pcpr) - powiat

Centrum ma obowiązek pomocy rodzinie zastępczej w przewycięzaniu trudności w opiece nad powierzonymi dziećmi, zaś rodzina zastępcza ma obowiązek współpracy z pcpr. W ramach tego obowiązku powinna informować Centrum o istotnych problemach i trudnościach dotyczących dziecka.

Centrum udziela pomocy rodzinie zastępczej w postaci szkolenia, a w sytuacjach uzasadnionych udziela rodzinie zastępczej wsparcia w postaci: pracy socjalnej, poradnictwa specjalistycznego, pomocy w podtrzymywaniu więzi pomiędzy dzieckiem a rodzicami biologicznymi i innymi osobami bliskimi dziecku.

Centrum ma także obowiązek współpracy z sądem opiekuńczym, który zobowiązuje go do dokonywania stałej – nie rzadziej niż dwa razy w roku – oceny zasadności pobytu dziecka w pieczy zastępczej. W sprawozdaniu przedkładanym sądowi centrum informuje o sytuacji rodziny i formach udzielanej pomocy oraz o relacjach rodziców z dzieckiem. Opinia Centrum dotycząca postawy rodziców może mieć wpływ na przywrócenie władzy rodzicielskiej, a w sytuacjach nagannych na pozbawienie władzy lub zakaz styczności z dzieckiem.

Jest ono także zobowiązane do współpracy z kuratorem sądowym.

Ośrodek pomocy społecznej (Ośrodek - ops) – gmina

Zadaniami gminy są m.in.: praca socjalna, prowadzenie placówek wsparcia dziennego, tworzenie gminnego systemu profilaktyki i opieki nad dzieckiem i rodziną (art. 17 ups). To zadania o charakterze wspierającym i pierwszorzędownym mające na celu wsparcie dysfunkcyjnych rodzin i przeciwdziałanie sytuacjom ingerencji i umieszczania dzieci poza rodziną.

Ważnym instrumentem oddziaływania na postawę rodziców naturalnych wobec dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej jest możliwość zamiany formy udzielanych im świadczeń z pieniężnych na rzeczowe (art. 11 ups).

Zadaniem bezpośrednio związanym z opieką zastępczą jest obowiązek prowadzenia mieszkań chronionych. Mogą z nich korzystać wychowankowie opuszczający rodziny zastępcze. To forma

świadczenia niepieniężnego – osoby usamodzielniane, stosownie do dochodów, mogą być zobowiązane do ponoszenia kosztów utrzymania mieszkania (art. 90 ups). Służby gminne mogą opiniować kandydatów na rodziców zastępczych.

Sąd rodzinny

Sądy to kluczowy partner powiatowych centrów pomocy rodzinie. Podejmując niezawisłe decyzje ingerencji we władzę rodzicielską i w zakresie potrzeby umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej wprost odnoszą je do zadań systemu pomocy społecznej, który jest odpowiedzialny za wykonanie orzeczeń i postanowień sądu rodzinnego. To starosta, a w jego imieniu powiatowe centrum pomocy rodzinie ma wykonać postanowienie sądu i umieścić dziecko we wskazanej formie opieki.

Taka bezpośrednia zależność nakłada na obie te instytucje konieczność ścisłej współpracy. Zobowiązanie do współpracy istnieje od lat w przepisach regulaminu sądów powszechnych⁹. Wzmocniły je przepisy ustawy o pomocy społecznej¹⁰ nakładające na kierownika pcp obowiązek współpracy z sądem opiekuńczym w sprawach opieki i wychowania dzieci umieszczonych w zastępczych formach opieki. Obowiązek współpracy wzmacniają także zmienione przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹¹. Nakładają one na sąd rodzinny, który ograniczając władzę rodziców umieścić dziecko poza rodziną, obowiązek zawiadomienia o tym właściwego pcp. Jest on zobowiązany do udzielenia pomocy rodzinie i składania sądowi opiekuńczemu sprawozdań dotyczących sytuacji rodziny i udzielanej pomocy.

Jeżeli pomimo udzielanej pomocy rodzice dalej rażąco zaniedbują swoje obowiązki lub trwale nie interesują się dzieckiem, sąd może pozbawić ich władzy rodzicielskiej.

Ważne jest, by sędziowie rodzinni podejmując istotne decyzje dotyczące dziecka i rodziny mieli świadomość ich skutków, w tym zadań i kompetencji służb pomocy społecznej.

Zakres zadań i charakter podejmowanych decyzji powodują potrzebę wszechstronnego, nie tylko w dziedzinie prawa przygotowania sędziów rodzinnych. Problematyka spraw dotyczących prawa rodzinnego wymaga od sędziów, poza wykształceniem prawniczym, wiedzy z zakresu nauk pedagogicznych, psychologii, socjologii i innych nauk społecznych.

Bardzo ważne dla jakości systemu opieki zastępczej są uprawnienia sądu dotyczące oceny kwalifikacji kandydatów na rodziców zastępczych. Sąd zarządzając umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej powinien się upewnić, czy rodzina ta daje gwarancję należytego zabezpieczenia interesów dziecka. Szczególnie powinien powziąć przekonanie, że rodziny obejmujące opiekę nad dziećmi niepełnosprawnymi i problemowymi mają świadomość ich potrzeb i potrafią je zapewnić¹². W sytuacjach wątpliwych sąd może korzystać z opinii specjalistów.

Sąd zobowiązany jest do współdziałania z organami administracji państwowej (obecnie to głównie powiatowe centrum pomocy rodzinie) w kwestiach doboru rodzin zastępczych oraz w sprawach zakresu i form pomocy państwa dzieciom umieszczonym w rodzinach zastępczych¹³.

⁹ Patrz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 listopada 1987 roku w sprawie *Regulaminu wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych*, (Dz. U. nr 38, poz. 218 ze zm.).

¹⁰ Patrz art. 112 ust. 10 i 11 ustawy o pomocy społecznej, op. cit.

¹¹ Patrz art. 109, 111 kro, op. cit.

¹² Por. par. 253 i 254, Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 listopada 1987 roku w sprawie *Regulaminu wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych*, (Dz. U. Nr 38, poz. 218 ze zm.)

¹³ Taką formę współpracy przewiduje art. 112 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, a regulują ją szczegółowo art. 112 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. *o pomocy społecznej* (Dz. U. 2004 nr 64, poz. 593) oraz art. 8 rozporządzenia Ministra Polityki Społecznej z 18 października 2004 r. *w sprawie rodzin zastępczych* (Dz. U. 2004 nr 233, poz. 2344)

Sąd rodzinny zleca kuratorowi sądowemu przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w celu: ustalenia danych dotyczących nieletniego i jego środowiska, w tym: zachowania się nieletniego, warunków wychowawczych, sytuacji bytowej, nauki, czasu wolnego, kontaktów środowiskowych, relacji z rodzicami, dotychczas podejmowanych oddziaływań wychowawczych, stanu zdrowia, zagrożeń uzależnieniami.

Sąd rodzinny może zlecić przeprowadzenie wywiadu środowiskowego organizacjom i osobom godnym zaufania – jeżeli powierzono im nadzór nad nieletnim.

Sąd może, w celu uzyskania kompleksowej diagnozy osobowości nieletniego, określenia kierunków oddziaływania, zwrócić się o wydanie opinii do innej niż rodzinny ośrodek diagnostyczno-konsultacyjny (RODK) specjalistycznej placówki.

Kurator sądowy

Kuratela to roztoczenie pieczy nad osobami, które z różnych przyczyn faktycznych i prawnych nie mogą prowadzić swoich spraw. Do zadań kuratorów sądowych należą zadania wychowawczo-resocjalizacyjne, diagnostyczne, profilaktyczne, kontrolne. To także: ustalenie warunków życia nieletniego, udzielanie pomocy opiekunom w zakresie sprawowanej opieki, wskazywanie kandydatów na opiekunów, inne czynności zlecone przez sąd.

Kurator sądowy:

- W godz. 7.00 – 22.00 ma prawo: odwiedzania podopiecznych w miejscach ich zamieszkania i pobytu.
- Może żądać okazania dowodu tożsamości, niezbędnych wyjaśnień i informacji (dotyczy osoby objętej postępowaniem).
- Ma prawo wglądu do akt i dokumentów.
- Może żądać od Policji, innych organów i instytucji państwowych, samorządowych, społecznych, w zakresie ich działania, oraz od osób fizycznych pomocy w wykonywaniu czynności służbowych.

W sytuacji, gdy osoba zobowiązana (rodzic, opiekun prawny) nie wykona postanowienia sądu o umieszczeniu dziecka w zastępczej formie opieki sąd zleca kuratorowi przymusowe odebranie dziecka. Przy przymusowym odebraniu dziecka powinna być osoba uprawniona (do której dziecko ma trafić po odebraniu od rodziców). Z uwagi, że przymus odebrania jest traumatycznym przeżyciem i może utrudniać adaptację dziecka do rodziny zastępczej osobą uprawnioną powinien być pracownik socjalny.

Kurator sądowy może zwrócić się do Policji o asystowanie policjanta przy procedurze odebrania dziecka. Należy jednoznacznie podkreślić, że na kuratorze spoczywa obowiązek skutecznego odebrania dziecka - policjant, pracownik socjalny – towarzyszą kuratorowi (asystują). Na wniosek kuratora policja ma obowiązek usunąć z miejsca wykonywania orzeczenia osoby przeszkadzające w jego wykonaniu.

Kurator może zwrócić się o pomoc do organu pomocy społecznej lub innej instytucji do tego powołanej (np. ośrodek adopcyjno-opiekuńczy) w sytuacji, gdy czynność odebrania dziecka może je narazić na krzywdy moralne i fizyczne (np. obecność pedagoga, psychologa, mediatora).

Kurator powinien odstąpić od wykonywania orzeczenia jeżeli w wyniku tej czynności dziecko mogłoby doznać poważnego uszczerbku na zdrowiu fizycznym lub psychicznym. O wstrzymaniu wykonania orzeczenia kurator powiadamia prokuraturę i sąd.

W sytuacji udaremnienia odbioru lub ukrycia dziecka, kurator ma obowiązek powiadomić prokuratora. Sąd wszczyna postępowanie zobowiązujące osoby zobowiązane lub podejrzane o ukrywanie dziecka do ujawnienia miejsca jego pobytu.

Policja

Policjanci wykonując swoje czynności: *rozpoznania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń wykonują czynności operacyjno-rozpoznawcze, dochodzeniowo-śledcze i administracyjno-porządkowe*, mają m.in. prawo: legitymowania osób, zatrzymywania, przeszukiwania osób i pomieszczeń (w ramach trybu i przypadków określonych prawnie). W razie niepodporządkowania się wydanym na mocy prawa poleceniom policjanci mogą stosować środki przymusu bezpośredniego. Przypadki użycia broni palnej określone są w ustawie.

W ramach programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie policja wprowadziła od 1998 roku, na terenie całego kraju **procedury „Niebieskiej Karty”**. Procedura ta przeznaczona jest dla służb patrolowo-interwencyjnych i do pracy dzielnicowych.

Program „Niebieskiej Karty”:

- karta A pozwala na: udokumentowanie sytuacji na miejscu zdarzenia, opis działań podejmowanych podczas interwencji policji, zgodę ofiar przemocy na udostępnienie ich danych organizacjom i instytucjom pomocowym. Karta ta jest podstawą do ew. wszczęcia postępowania przygotowawczego.
- karta B stanowi informację dla ofiar przemocy o katalogu przestępstw, zawiera adresy i telefony krajowych i lokalnych instytucji pomocy ofiarom przemocy. Karta ta służy do pokierowania osoby wymagającej pomocy do właściwej instytucji.

Policja jest zobowiązana do podjęcia interwencji na wezwanie obywatela, w tym także dziecka.

Służba zdrowia

Lekarz i pielęgniarka mają obowiązek powiadomić inne służby społeczne o występowaniu przemocy wobec dziecka. Nie stoi temu na przeszkodzie tajemnica lekarska, ponieważ lekarz jest zwolniony z tajemnicy, gdy:

- z mocy szczególnych przepisów jest zobowiązany poinformować władze o określonych okolicznościach;
- gdy zachowanie tajemnicy może spowodować istotne niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia osoby leczonej lub osób z jej otoczenia;
- powinien powiadomić organy ścigania o stwierdzeniu lub podejrzeniu popełnienia przestępstwa, na prośbę pokrzywdzonych powinien powiadomić inne służby pomocowe (pcpr, gops, policja, komisja rozwiązywania problemów alkoholowych itp.).

W sytuacjach interwencyjnych, gdy zagrożone jest zdrowie lub życie dziecka, a nie możemy uzyskać lub czekać na zgodę rodzica, to lekarz jest zobowiązany podjąć decyzję o koniecznym zabiegu lub operacji.

W sytuacji, gdy rodzic odmawia zgody na konieczne zabiegi medyczne, opiekun prawny – rodzic zastępczy może wystąpić do sądu rodzinnego o taką zgodę.

W sytuacji konieczności uzyskania obdukcji można udać się do lekarza podstawowej opieki medycznej i poprosić o zaświadczenie o aktualnym stanie zdrowia – może ono zastąpić kosztowną obdukcję i przed sądem stanowić dowód w sprawie.

Pamiętaj!

Wszystkie instytucje publiczne: sądy, opieka społeczna, szkoły, władze administracyjne, organizacje pozarządowe w swoich działaniach wobec dzieci powinny kierować się nakazem jak najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka. To zawodowy i prawny obowiązek osób i instytucji działających na rzecz dzieci.

X. Świadczenia rodzinne – pomoc społeczna

Po rozdzieleniu świadczeń pomocy społecznej na świadczenia z ustawy o pomocy społecznej i świadczenia rodzinne większość świadczeń dotyczących pomocy rodzinie i dziecku znalazła się w ustawie o świadczeniach rodzinnych znowelizowanej przez Sejm RP w dniu 30 lipca 2004 r. (Dz. U. Nr 192, poz. 1963).

Świadczenia rodzinne

- zasiłek rodzinny oraz dodatki do zasiłku rodzinnego;
- świadczenia opiekuńcze: zasiłek pielęgnacyjny i świadczenie pielęgnacyjne (art. 2).

Zasiłek rodzinny.

Zasiłek ma na celu częściowe pokrycie wydatków na utrzymanie dziecka (art. 4 ust. 1). Zasiłek rodzinny – przysługuje rodzicom, jednemu z rodziców albo opiekunowi prawnemu dziecka, opiekunowi faktycznemu oraz osobie uczącej się (art. 4 ust. 2), jeżeli dochód rodziny w przeliczeniu na osobę albo dochód osoby uczącej się nie przekracza kwoty 504,00 zł miesięcznie (art. 5 ust. 1). W przypadku gdy członkiem rodziny jest dziecko legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o umiarkowanym albo o znacznym stopniu niepełnosprawności, zasiłek rodzinny przysługuje, jeżeli dochód rodziny w przeliczeniu na osobę albo dochód osoby uczącej się nie przekracza kwoty 583,00 zł (art.5 ust. 2).

Zasiłek rodzinny - przysługuje osobom, o których mowa w art. 4 ust. 2, do ukończenia przez dziecko:

- 1) 18 lat lub
- 2) 21 lat, jeśli się uczy w szkole, albo
- 3) 24 lat, jeżeli kontynuuje naukę w szkole lub szkole wyższej i legitymuje się orzeczeniem o umiarkowanym albo o znacznym stopniu niepełnosprawności (art. 6 ust. 1 pkt 1, 2 i 3).

Zasiłek rodzinny przysługuje osobie uczącej się w szkole lub szkole wyższej, jednak nie dłużej niż do ukończenia 24 roku życia (art. 6 ust. 1a, obowiązuje od 1 października 2005 r.).

Osoba ucząca się - oznacza to osobę pełnoletnią uczącą się, nie pozostającą na utrzymaniu rodziców w związku z ich śmiercią lub z zasądzeniem od rodziców na jej rzecz alimentów, jeżeli wyrok sądu orzekający alimenty zastał wydany przed osiągnięciem pełnoletności przez osobę uczącą się (art. 3 pkt 13).

Szkoła - oznacza szkołę podstawową, gimnazjum, szkołę podstawową oraz ponadgimnazjalną, a także specjalny ośrodek szkolno-wychowawczy, specjalny ośrodek wychowawczy dla dzieci i młodzieży wymagającej stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy i wychowania oraz ośrodek umożliwiający dzieciom i młodzieży upośledzonej umysłowo w stopniu głębokim realizację obowiązku szkolnego i obowiązku nauki (art. 3 pkt 18).

Szkoła wyższa - oznacza to szkołę wyższą w rozumieniu przepisów o szkolnictwie wyższym, przepisów o wyższych szkołach zawodowych oraz wyższym szkolnictwie wojskowym (art. 3 pkt 19).

Wysokość zasiłku rodzinnego - wynosi (miesięcznie od dn. 1 września 2006 r.):

- 48,00 zł na dziecko w wieku do ukończenia 5 roku życia;
- 64,00 zł na dziecko w wieku powyżej 5 r. ż. do ukończenia 18 roku życia;
- 68,00 zł na dziecko w wieku powyżej 18 r. ż. Do ukończenia 24 roku życia.¹⁴

Dodatki do zasiłku rodzinnego

Dodatek z tytułu urodzenia dziecka.

Dodatek przysługuje matce lub ojcu albo opiekunowi prawnemu dziecka (art. 9 ust. 1); przysługuje opiekunowi faktycznemu dziecka w wieku do ukończenia przez dziecko pierwszego roku życia, jeżeli nie został przyznany rodzicom lub opiekunowi prawnemu dziecka (art. 9 ust. 2). Dodatek przysługuje jednorazowo w wysokości 1000,00 zł (art. 9 ust. 3).

Jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia dziecka.

Zapomoga – tzw. becikowe w wysokości 1000 złotych przysługuje wszystkim rodzicom bez względu na dochody.

Dodatek z tytułu opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego.

Przysługuje matce lub ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka albo opiekunowi prawnemu dziecka, jeżeli dziecko pozostaje pod jego faktyczną opieką, uprawnionemu do urlopu wychowawczego, nie dłużej jednak niż przez okres:

- a) 2 lat;
- b) 3 lat, jeżeli sprawuje opiekę nad więcej niż jednym dzieckiem urodzonym podczas jednego porodu;
- c) 6 lat, jeżeli sprawuje opiekę nad dzieckiem legitymującym orzeczeniem o niepełnosprawności albo o znacznym stopniu niepełnosprawności (art. 10 ust 1 pkt 1, 2 i 3).

Dodatek przysługuje w wysokości 400,00 zł miesięcznie (art. 10 ust. 2).

Dodatek z tytułu samotnego wychowywania dziecka.

Przysługuje samotnie wychowującym dziecko matce lub ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka albo opiekunowi prawnemu dziecka (art. 12 ust. 1), jeżeli nie zostało zasądzone świadczenie alimentacyjne od drugiego z rodziców, ponieważ: - drugi rodzic nie żyje; - ojciec dziecka jest nieznan. Dodatek przysługuje również osobie uczącej się, jeżeli oboje rodzice osoby uczącej się nie żyją (art. 12 ust. 2). Dodatek przysługuje w wysokości 170,00 zł miesięcznie na dziecko (art. 12 ust. 3), nie więcej niż 340 zł na wszystkie dzieci. W przypadku

¹⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z 18 lipca 2006 r. w sprawie wysokości dochodu rodziny albo dochodu osoby uczącej się stanowiący podstawę do ubiegania się o zasiłek rodzinny oraz wysokości świadczeń rodzinnych (Dz.U. 2006, nr 130, poz. 903)

samotnego wychowywania dziecka legitymującego się orzeczeniem o niepełnosprawności lub znacznym stopniu niepełnosprawności dodatek przysługuje w wysokości 250,00 zł na dziecko, nie więcej niż 500 zł na wszystkie dzieci. W przypadku, gdy dochód rodziny nie przekracza 50% kwoty podstawy kwotę dodatku zwiększa się o 50 zł na pierwsze dziecko, nie więcej niż 100 zł na wszystkie dzieci (art. 12 ustawy o świadczeniach rodzinnych w wersji nadanej przez ustawę z dn. 22 kwietnia 2005 r. o postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych oraz zaliczce alimentacyjnej).

Dodatek z tytułu wychowania dziecka w rodzinie wielodzietnej.

Przysługuje matce lub ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka lub opiekunowi prawnemu w wysokości 80 zł miesięcznie na trzecie i na każde następne dziecko uprawnione do zasiłku rodzinnego (nowe świadczenie wprowadzone po skardze konstytucyjnej RPO i RPD w art. 12a ustawy o świadczeniach rodzinnych w wersji nadanej przez ustawę z dn. 22 kwietnia 2005 r. o postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych oraz zaliczce alimentacyjnej).

Zaliczka alimentacyjna.

Zaliczka przysługuje osobie uprawnionej do ukończenia 18 roku życia albo, gdy uczy się w szkole wyższej, do ukończenia 24 roku życia. Zaliczka alimentacyjna przysługuje osobie uprawnionej wychowywanej przez osobę samotną w rozumieniu przepisów o świadczeniach rodzinnych, a także gdy jeden z rodziców osoby uprawnionej przebywa w zakładzie karnym powyżej 3 miesięcy lub jest ubezwłasnowolniony (to poszerzenie podmiotów uprawnionych do świadczeń nastąpiło na mocy ustawy z dn. 22 kwietnia 2005 r. o postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych oraz zaliczce alimentacyjnej w brzmieniu obowiązującym od 1 września 2005 r.). Zaliczkę otrzymuje także przez okres 1 roku osoba uprawniona wychowywana przez jednego z rodziców, który złożył pozew o separację lub rozwód. Zaliczka przysługuje, gdy dochód rodziny nie przekracza 583 zł. Zaliczka przysługuje do wysokości świadczenia alimentacyjnego. Na jedną lub dwie osoby uprawnione – po 170 zł, lub po 250 zł na osoby niepełnosprawne. Gdy w rodzinie są trzy osoby – po 120 lub 170 zł na osobę. Jeżeli dochód rodziny nie przekracza 50% kwoty zaliczkę zwiększa się do wysokości 300 zł na osobę, gdy w rodzinie jest dwoje dzieci i do wysokości 380 zł na dzieci niepełnosprawne. Gdy jest troje – odpowiednio: 250 zł i 300 zł na osobę (To nowe świadczenie zostało wprowadzone ustawą z dnia 22 kwietnia 2005 roku o postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych oraz zaliczce alimentacyjnej – z dniem 1 października 2008 r., z chwilą przywrócenia świadczeń z Funduszu Alimentacyjnego zaliczka przestanie istnieć).

Świadczenia z Funduszu Alimentacyjnego.

Przywrócone świadczenia z Funduszu Alimentacyjnego od 1 października 2008 roku zastąpią zaliczkę alimentacyjną. Świadczenia te będą przysługiwać na dziecko, które ma zasądzone alimenty, ale ich egzekucja jest bezskuteczna:

- 1) do ukończenia 18 roku życia, lub
- 2) do ukończenia 25 lat w przypadku dalszej nauki;
- 3) powyżej 25 roku życia bezterminowo, gdy dziecko ma orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności.

Wzrośnie kryterium dochodowe uprawniające do świadczeń do wysokości 725 złotych na osobę w rodzinie. Wzrośnie także maksymalna kwota świadczenia do wysokości 500 złotych. O świadczenia będzie się można starać po dwóch miesiącach bezskutecznej egzekucji alimentów od osoby zobowiązanej. Okres świadczeniowy będzie obowiązywać od 1 października do 30 września kolejnego roku. Świadczenia alimentacyjne wypłacać będą gminy.

Dodatek z tytułu kształcenia i rehabilitacji dziecka niepełnosprawnego.

Dodatek przysługuje matce lub ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka albo opiekunowi prawnemu dziecka, a także osobie uczącej się na pokrycie zwiększonych wydatków związanych z rehabilitacją lub kształceniem dziecka w wieku:

- a) do ukończenia 16 roku życia, jeżeli legitymuje się orzeczeniem o niepełnosprawności;
- b) powyżej 16 roku życia do ukończenia 24 roku życia, jeżeli legitymuje się orzeczeniem o umiarkowanym albo o znacznym stopniu niepełnosprawności (art. 13 ust. 1 pkt 1 i 2).

Dodatek przysługuje miesięcznie w wysokości:

- a) 60,00 zł na dziecko niepełnosprawne do ukończenia 5 roku życia;
- b) 80,00 zł na dziecko w wieku powyżej 5 roku życia do ukończenia 24 roku życia.

Dodatek z tytułu rozpoczęcia roku szkolnego.

Przysługuje matce lub ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka albo opiekunowi prawnemu dziecka, a także osobie uczącej się na częściowe pokrycie wydatków związanych z rozpoczęciem w szkole nowego roku szkolnego. Dodatek wypłaca się jeden raz w roku, we wrześniu, w wysokości 100,00 zł na dziecko (art. 14).

Dodatek z tytułu podjęcia przez dziecko nauki w szkole poza miejscem zamieszkania.

Przysługuje matce lub ojcu dziecka, opiekunowi prawnemu albo opiekunowi faktycznemu dziecka lub osobie uczącej się:

1. w związku z zamieszkiwaniem w miejscowości, w której znajduje się siedziba szkoły ponadgimnazjalnej lub szkoły artystycznej, w której realizowany jest obowiązek szkolny i obowiązek nauki, a także szkoły podstawowej lub gimnazjum w przypadku dziecka lub osoby uczącej się, legitymującej się orzeczeniem o niepełnosprawności lub o stopniu niepełnosprawności - w wysokości 90 zł miesięcznie na dziecko albo (art. 15 ust. 1 pkt 1 po zm.)
2. w związku z dojazdem z miejsca zamieszkania do miejscowości, w której znajduje się siedziba szkoły, w przypadku dojazdu do szkoły ponadgimnazjalnej, a także szkoły artystycznej, w której realizowany jest obowiązek szkolny i obowiązek nauki w zakresie odpowiadającym nauce w szkole ponadgimnazjalnej - w wysokości 50 zł miesięcznie na dziecko. (art. 15 ust. 1 pkt 2). Dodatek przysługuje przez 10 miesięcy w roku w okresie pobierania nauki od września do czerwca następnego roku kalendarzowego (art. 15 ust. 2).

Świadczenia opiekuńcze

Zasiłek pielęgnacyjny.

Zasiłek przyznaje się w celu częściowego pokrycia wydatków na zapewnienie osobie niepełnosprawnej opieki i pomocy innej osoby w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji. Zasiłek przysługuje:

1. niepełnosprawnemu dziecku;
2. osobie niepełnosprawnej w wieku powyżej 16 roku życia, jeżeli legitymuje się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności;
3. osobie, która ukończyła 75 lat. Prawo do zasiłku pielęgnacyjnego przysługuje także osobie niepełnosprawnej w wieku powyżej 16 roku życia legitymującej się orzeczeniem

o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, jeżeli niepełnosprawność powstała w wieku do ukończenia 21 roku życia. Wysokość zasiłku pielęgnacyjnego wynosi miesięcznie 153,00 zł (art. 16 ust. 1, 2, 3 i 4). Prawo do zasiłku pielęgnacyjnego przyznano wyłącznie dzieciom niepełnosprawnym umieszczonym w rodzinach zastępczych, natomiast zasiłek pielęgnacyjny nie przysługuje pozostałym dzieciom umieszczonym w rodzinie zastępczej lub w instytucji zapewniającej całodobowe utrzymanie, jeżeli pobyt osoby i udzielane przez tę instytucję świadczenia częściowo lub w całości finansowane są z budżetu państwa albo z Narodowego Funduszu Zdrowia (art. 16 ust. 5 po zm.)

Świadczenie pielęgnacyjne z tytułu rezygnacji z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej w związku z koniecznością opieki nad dzieckiem.

Świadczenie pielęgnacyjne przysługuje matce lub ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka albo opiekunowi prawnemu dziecka, jeżeli nie podejmuje lub rezygnuje z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej w celu sprawowania opieki nad dzieckiem legitymującym się orzeczeniem o niepełnosprawności albo o znacznym stopniu niepełnosprawności. Świadczenie pielęgnacyjne przysługuje, jeżeli dochód rodziny w przeliczeniu na osobę nie przekracza kwoty 583,00 zł. Świadczenie pielęgnacyjne wynosi 420,00 zł miesięcznie (art. 17 ust. 1, 2 i 3).

W definicji rodziny do członków rodziny dodano dziecko legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, które ukończyło 25 rok życia, jeżeli rodzic ubiega się lub otrzymuje na to dziecko świadczenie pielęgnacyjne. Oznacza to, że do składu rodziny ubiegającej się o świadczenie pielęgnacyjne, należy zaliczyć dziecko, którego niepełnosprawność jest podstawą przyznania świadczenia, a do dochodów rodziny należy wliczyć także dochody tego dziecka (art. 3 pkt 16 po zm.).

Pomoc społeczna

Pomoc dziecku i rodzinie to także możliwość pomocy w oparciu o rodzaje świadczeń przewidziane w ustawie o pomocy społecznej. Do celów niniejszego opracowania należy wspomnieć o możliwościach oddziaływania na dziecko i rodzinę poprzez:

- gminne komisje przeciwdziałania i profilaktyki przeciwalkoholowej;
- ośrodki interwencji kryzysowej;
- rodzinne i instytucjonalne formy opieki nad dzieckiem;
- pomoc i doradztwo, w tym terapia rodzin.

Prawo do świadczeń z tytułu pomocy społecznej przysługuje osobom i rodzinom, których posiadane dochody nie przekraczają kryteriów dochodowych ustalonych w oparciu o próg interwencji socjalnej, od 1 października 2006 roku: dla osoby samotnie gospodarującej to dochód nie przekraczający kwoty 477 zł; dla osoby w rodzinie to dochód nie przekraczający kwoty 351 złotych.

Wśród świadczeń o charakterze pieniężnym osoba uprawniona może ubiegać się o przewidziane ustawą formy pomocy: **zasiłek stały, zasiłek okresowy, zasiłki celowe, pomoc na ekonomiczne usamodzielnienie.**

Świadczeniami o charakterze niepieniężnym przewidzianymi w ustawie są: **pomoc w postaci schronienia, posiłku, odzieży, sprawienie pogrzebu, poradnictwo i pomoc instytucjonalna.**

Świadczenia w pieczy zastępczej

Wynagrodzenie zawodowych niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych.

Podstawą do wypłaty wynagrodzenia jest zawarcie umowy o *pełnienie funkcji zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem rodziny zastępczej*. Umowa zawarta w formie pisemnej ma charakter umowy – zlecenia, do której stosują się przepisy kodeksu cywilnego. Z jednej strony starosta zobowiązuje się do wypłacania wynagrodzenia, z drugiej rodzic zastępczy zobowiązuje się do osobistej opieki nad powierzonym dzieckiem. Taka formuła stanowi o tym, że rodzina zastępcza nie ma prawa do urlopu w rozumieniu kodeksu pracy. Wyjątkiem od osobistego sprawowania opieki jest sytuacja choroby osoby pełniącej obowiązki zawodowej rodziny zastępczej lub sytuacja losowa dotycząca dziecka wykluczająca osobistą opiekę (np. pobyt dziecka w szpitalu, sanatorium).

Umowa o pełnieniu funkcji zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem rodziny zastępczej nie jest umową o pracę w związku z tym nie mają do niej zastosowania przepisy kodeksu pracy.

Wynagrodzenie dla wielodzietnych oraz specjalistycznych rodzin zastępczych wynosi: 120% podstawy (tj. 120 % z 1647 zł) czyli 1976,40 złotych.

Wynagrodzenie rodziny pełniącej funkcję pogotowia rodzinnego wynosi: 120 % podstawy. Za okres pozostawania w gotowości do podjęcia opieki wynosi ono 80 % podstawy, tj. 1317,60 złotych. Jeżeli w rodzinie w pogotowiu w danym miesiącu przez okres powyżej 10 dni przebywa więcej niż 3 dzieci, dziecko poniżej 7 roku życia lub dziecko niepełnosprawne albo niedostosowane społecznie wówczas rodzina ta otrzymuje dodatek w wysokości 20% podstawy, tj. 329,40 złotych. (par. 13 rozp.).

Osoby pełniące funkcję rodziny zawodowej pobierające z tego tytułu wynagrodzenie w postaci umowy zlecenia podlegają obowiązkowemu ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowemu (w rozumieniu art. 6 ust. 1 pkt 4 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych¹⁵).

Pomoc pieniężna na pokrycie kosztów utrzymania powierzonego dziecka.

Podstawą do ustalania wysokości pomocy pieniężnej jest kwota 1647 złotych zwana „podstawą”. Starosta właściwy dla miejsca zamieszkania rodziny zastępczej wypłaca pomoc pieniężną na pokrycie kosztów utrzymania dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej w wysokości 40 % podstawy, tj. 658,80 złotych. Kwota ta w przypadku, gdy dziecko posiada dochód jest pomniejszana o 50% dochodu, nie może być jednak mniejsza niż 10 % podstawy, tj. pomoc pieniężna nie może być mniejsza niż 164,70 złotych.

Niespokrewniona z dzieckiem rodzina zastępcza dostaje dodatkowo 10% podstawy z tytułu sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem.

Rozporządzenie o rodzinach zastępczych (par. 9) różnicuje pomoc pieniężną:

- Na dziecko do lat 7 rodzina otrzymuje pomoc w wysokości 60% podstawy (988,20 zł);
- Na dziecko do lat 7 z orzeczeniem o niepełnosprawności otrzymuje 80% podstawy (1317,60 zł);
- Na dziecko w wieku 7 - 18 lat z orzeczeniem o niepełnosprawności albo orzeczeniem o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności rodzina otrzymuje 60% podstawy;
- Na dziecko w wieku 7 - 18 lat skierowane na podstawie UPN (dziecko niedostosowane społecznie) otrzymuje 60% podstawy;

¹⁵ Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. Nr 137, poz. 887 ze zm.)

- Na dziecko w wieku 7 - 18 lat umieszczone z orzeczeniem o niepełnosprawności albo orzeczeniem o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności skierowanym na podstawie UPN rodzina otrzymuje 80% podstawy.

We wszystkich powyższych przypadkach pomoc może być zmniejszona o 50% dochodu dziecka, jednak nie może być mniejsza niż 20 % podstawy, tj. nie może wynosić mniej niż 329,40 złotych.

Widzimy, że ustawodawca wprowadził stałą zasadę przyznawania pomocy pieniężnej na pokrycie kosztów pobytu dziecka w rodzinie zastępczej, spokrewnionej lub niespokrewnionej – jest to 40% podstawy. W przypadku dzieci małych oraz wymagających dodatkowych świadczeń i specjalistycznej opieki kwota pomocy została zwiększona. Wprowadzono też zasadę umniejszania kwoty pomocy o połowę dochodów dziecka z gwarancją minimalnej kwoty należnej na dziecko: 10% lub 20% podstawy.

Pomoc dla usamodzielnianych wychowanków

Osoba usamodzielniana /.../ zostaje objęta pomocą mającą na celu jej życiowe usamodzielnienie i integrację ze środowiskiem poprzez pracę socjalną, a także pomocą:

- pieniężną na usamodzielnienie;
- pieniężną na kontynuowanie nauki;
- w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w tym w mieszkaniu chronionym;
- w uzyskaniu zatrudnienia;
- na zagospodarowanie – w formie rzeczowej; /.../ (art. 88 ups).

Prawo do pomocy ma osoba, która w danej formie opieki przebywała co najmniej rok.

Pomoc pieniężna na usamodzielnienie i na kontynuowanie nauki przysługuje osobom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej. Kryterium uprawniającym do pomocy jest:

- dla osoby usamodzielnianej gospodarującej samotnie dochód nie przekraczający 200% kwoty kryterium dochodowego na osobę samotnie gospodarującą (kwota kryterium to: 477 złotych);
- dla osoby usamodzielnianej żyjącej w rodzinie dochód na osobę nie przekracza 200% kryterium dochodowego (351 złotych)

Jeżeli usamodzielniany wychowanek spełnia powyższe kryteria to ma prawo do pomocy w wysokości:

- 400% podstawy (4x1647 zł), gdy przebywał w rodzinie zastępczej niespokrewnionej z dzieckiem i zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem powyżej 3 lat¹⁶;
- 300% podstawy, gdy przebywał w rodzinie zastępczej spokrewnionej powyżej 3 lat;
- 200% podstawy, gdy w rodzinie zastępczej przebywał od 2 do 3 lat;
- 100% podstawy, gdy w rodzinie zastępczej przebywał od roku do 2 lat.

Pomoc na zagospodarowanie w formie rzeczowej.

Pomoc ta wynosi do 300% podstawy. Jest ona równa tej kwocie w przypadku usamodzielnianych wychowanków niepełnosprawnych w stopniu umiarkowanym lub znacznym.

Pomoc pieniężna na kontynuowanie nauki.

Pomoc ta przyznawana na dany rok nauki w wysokości 30% podstawy miesięcznie - obecnie 494,10 zł¹⁷ może być świadczona w sytuacji kontynuowania nauki na poziomie gimnazjum, szkoły

¹⁶ Ta zmiana została wprowadzona rozporządzeniem Ministra Polityki Społecznej z dnia 24 października 2007 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie udzielania pomocy na usamodzielnianie, kontynuowanie nauki oraz zagospodarowanie (Dz. U. Nr 208, poz. 1507).

¹⁷ Za podstawę do określania świadczeń uznaje się kwotę 1647 złotych.

ponadgimnazjalnej, szkoły ponadpodstawowej lub wyższej, nie dłużej niż do ukończenia 25 roku życia.

Inne świadczenia na dziecko umieszczone w rodzinie zastępczej

Pomoc dorosłym uczącym się wychowankom przebywającym w rodzinie zastępczej.

Jeżeli dorosły uczący się wychowanek pozostaje we wspólnym gospodarstwie domowym rodzina zastępcza zachowuje prawo do pomocy pieniężnej na częściowe pokrycie kosztów utrzymania. W takiej sytuacji pełnoletni uczący się wychowanek przebywający dalej w rodzinie zastępczej nie otrzymuje pomocy pieniężnej na usamodzielnienie, na kontynuowanie nauki, na zagospodarowanie oraz pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych i w uzyskaniu zatrudnienia. Pomoc ta będzie mu przyznana z chwilą ukończenia szkoły i usamodzielnienia.

Świadczenie „na zagospodarowanie”.

Jest to świadczenie uznaniowe przyznawane rodzinie zastępczej przez starostę w wysokości do 150% podstawy. Każdorazowo rodzina zastępcza, która ma określone potrzeby związane z przyjęciem nowego dziecka, np.: konieczność umeblowania pokoju dziecka, zakup niezbędnych mebli, urządzeń, sprzętu rehabilitacyjnego, przyborów szkolnych, konieczność podjęcia leczenia dziecka wnioskuje o pomoc „na zagospodarowanie” a starosta rozpatruje dany przypadek podejmując decyzję o wysokości pomocy, jej przyznaniu lub odrzuceniu wniosku. Od tej decyzji rodzinie przysługuje odwołanie do samorządowego kolegium odwoławczego.

Świadczenie na pokrycie skutków zdarzenia losowego.

W sytuacjach niekorzystnych dla dziecka i rodziny zdarzeń losowych, np: wypadek, konieczność leczenia i rehabilitacji, pożar, powódź, kradzież – rodzina zastępcza może ubiegać się o dodatkowe świadczenie. Starosta może przyznać jednorazową pomoc pieniężną do wysokości 50% podstawy. Każdorazowo ma on obowiązek ocenić skutki zdarzenia losowego, oszacować szkody i ich skutki dla dziecka i rodziny. W zależności od tej oceny może on przyznać celową jednorazową lub okresową pomoc. Może też jej odmówić.

XI. Dziecko przed wymiarem sprawiedliwości - prawa procesowe dziecka

Zasada dobra dziecka wymaga respektowania podmiotowości dziecka w działalności organów władzy publicznej oraz w postępowaniu sądowym poprzez, m.in.:

- obowiązek wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka przez organa władzy publicznej,
- przestrzeganie prawa dziecka do wyrażania opinii, występowania w sądzie we własnych sprawach,
- informowanie dziecka i jego przedstawiciela prawnego o przysługujących dziecku prawach,
- ochronę interesów dziecka w postępowaniu sądowym poprzez, m.in.:
 - wnioskowanie o uchylenie jawności rozprawy, zwłaszcza gdy sprawa dotyczy przestępstw przeciwko obyczajowości oraz przeciwko rodzinie i opiece,
 - wnioskowanie o przesłuchanie pokrzywdzonych w pierwszej kolejności, przed przeprowadzeniem innych dowodów,
 - wnioskowanie o przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego, ofiar gwałtu oraz znęcania się bez obecności oskarżonego, o ile są przesłanki wskazujące, że obecność ta mogłaby oddziaływać kłopotliwie,

- o kierowanie do sądu wniosków o uchylenie niewłaściwych pytań naruszających godność osobistą lub sferę prywatną pokrzywdzonego, a nie mających znaczenia dla istoty sprawy.

Powyższe przykłady są ilustracją, jak wiele trzeba zmienić w praktyce funkcjonowania instytucji publicznych oraz w obszarach prawa, by w pełni zrealizować zasadę kierowania się przez wszystkich najlepiej pojętym interesem dziecka.

Status pokrzywdzonego

Dziecko, ofiara przemocy może brać udział w procesie karnym. Nabywa ono **status pokrzywdzonego**. Zgodnie z art. 51 § 2 kpk, jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni (osoba, która nie ukończyła lat 18 i nie posiada pełni praw ze względu na wiek) lub ubezwłasnowolniony częściowo, prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której pieczęć pokrzywdzony pozostaje.

Dziecko jako świadek w postępowaniu karnym

W kodeksie postępowania karnego nie występują przepisy dotyczące *stricte* dzieci. W rozdziale kpk poświęconym świadkom, jest art.189 pkt 1, wedle którego nie odbiera się przyrzeczenia od osób, które nie ukończyły 17 lat. On to właśnie pozwala stwierdzić, że osoba poniżej lat 17 w ogóle może być świadkiem. **Zgodnie z art. 177 § 1 kpk każda osoba wezwana w charakterze świadka ma obowiązek stawić się i złożyć zeznania. A zatem także i dziecko.** Wypada tu jednak przytoczyć art. 92 kro, zgodnie z którym dziecko pozostaje aż do pełnoletności pod władzą rodzicielską, która w zasadzie przysługuje obojgu rodzicom (art. 93 § 1 kro) i obejmuje w szczególności obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowania dziecka (art. 95 § 1 kro). Rodzice są przedstawicielami ustawowymi dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską (98 § 1 kro). **Zgodę na przesłuchanie dziecka powinien wyrazić jego prawny opiekun, jeżeli nie ukończyło ono 13 roku życia, czyli nie nabyło częściowej nawet zdolności do czynności prawnych** (zgodnie z art. 51 kpk, jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni, prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy). Rzadko się zdarza, aby oboje prawni opiekunowie (najczęściej rodzice) byli krzywdzącymi dziecko, a więc osobami, którzy takiej zgody odmówią.

Najczęściej sprawcą czynu karalnego względem dziecka jest jedno z rodziców, a na przesłuchanie wystarczy zgoda drugiego. Gdy jednak oboje tego odmówią, a narusza to w istotny sposób dobro dziecka, taką zgodę może wyrazić Sąd Opiekunczy (Wydział Rodzinny i Nieletnich) na wniosek zainteresowanego procesowego podmiotu - konkretnie prokuratora. Kwestia ta uregulowana jest w art. 23 kpk: „W sprawie o przestępstwo popełnione na szkodę małoletniego (...) sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator zawiadamia sąd rodzinny w celu rozważenia środków przewidzianych w (...) kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. **Dziecko po ukończeniu 13 roku życia może oczywiście samo wyrazić zgodę na owe przesłuchanie.**”

Prawo do odmowy zeznań

Artykuł 182 § 1 kpk mówi, iż osoba najbliższa dla oskarżonego może odmówić zeznań. "Osoba najbliższa" to w świetle art. 115 § 11 kk małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu. **Oczywiście prawo odmowy zeznań przysługuje również dziecku.**

Zgodzić się należy z poglądem wyrażonym przez Sąd Najwyższy, że decyzja o odmowie lub składaniu zeznań należy wyłącznie do osoby, której to prawo przysługuje (wyrok SN z 20 stycznia 1981 r. - I KR 329/80), co odnieść wypada również do dziecka. Co prawda art. 51 § 2 kpk. stanowi, że jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni albo ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo, prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje, to jednak słusznie zwraca się uwagę, że odmowa zeznań nie jest realizacją praw pokrzywdzonego, lecz realizacją praw świadka. Praktycznie niezwykle istotna jest kwestia, ażeby dziecko właściwie pojęło istotę przysługującego mu prawa. Zadanie odpowiedniego dotarcia do psychiki dziecka spoczywa tu na organie procesowym oraz ewentualnie biegłym psychologu.

Na mocy art. 185 kpk **dziecko może skorzystać z prawa do odmowy złożenia zeznań, które dotyczą osoby mu najbliższej. Organ prowadzący przesłuchanie musi mieć pewność, że dziecko zrozumiało udzielone mu pouczenie i na jego podstawie świadomie podjęło decyzję. Kwestia ta powinna być również rozwiązywana przy udziale i pomocy biegłego.**

Przesłuchanie „jeden raz”

Zgodnie z nowym rozwiązaniem przyjętym w art. 185a kpk **w sprawach o przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (rozdz. XXV kk) pokrzywdzonego, który w chwili czynu nie skończył 15 lat, powinno się przesłuchiwać tylko raz**, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub zażąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy podczas pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego. Przesłuchanie przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa. W przesłuchaniu mają prawo wziąć udział: prokurator, obrońca oraz pełnomocnik oskarżonego. Także oskarżony może być obecny przy przesłuchaniu, gdy nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego.

Protokół z tak przeprowadzonego przesłuchania odczytuje się na rozprawie głównej. Może to być także zapis dźwiękowy z przesłuchania.

Wiarygodność zeznań dziecka

Pewne praktyczne kłopoty powstać mogą w związku z treścią art. 190 § 1 kpk, który brzmi: „Przed rozpoczęciem przesłuchania należy uprzedzić świadka o odpowiedzialności karnej za zeznanie nieprawdy lub zatajenie prawdy.” Rzecz w tym, że o odpowiedzialności karnej można mówić w omawianym przypadku jedynie w stosunku do osób, które zeznały nieprawdę lub zataiły prawdę po ukończeniu 17 lat. Świadców w wieku od 13 do 17 lat pouczyć należy o treści odpowiednich przepisów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Natomiast wszystkim występującym w charakterze świadków osobom w wieku poniżej lat 18, a zatem dzieciom w znaczeniu przyjętym na wstępie, warto zwrócić uwagę na aspekty etyczne problemu prawdomówności.

Najbardziej wiarygodne jest pierwsze przesłuchanie dziecka. Każde następne przesłuchanie traci na wiarygodności przez uzasadnione podejrzenie konfabulacji. Uzasadnione - bo tak już jest skonstruowana psychika dziecka. Powtarzane kilkakrotnie przesłuchanie dziecka może jedynie rodzić wątpliwości, co do treści poprzednich i nie wnosi nic nowego do procesu, a dla dziecka staje się niepotrzebną traumą. **Dowód w postaci zeznań dziecka jest pełnowartościowym dowodem.** Zeznania dziecka, jeżeli nawet dotyczą tylko opisu wydarzeń, bez analizy ich znaczenia, mogą w zasadniczy sposób wpłynąć na bieg postępowania. Dzieje się tak zwłaszcza, gdy uwiarygodniają one zeznania jedynego poza dzieckiem świadka - ofiary przemocy domowej (czyli znęcania się). **Zeznaniom tym musi jednakże towarzyszyć opinia biegłego - psychologa**, który powinien odpowiedzieć na pytanie, czy dziecko zdolne było prawidłowo postrzegać sytuację i prawidłowo ją odtworzyć, czy nie ma skłonności do kłamstwa lub konfabulacji. Przeprowadzony w ten sposób

dowód z przesłuchania dziecka czyni zadość wymogom procesowym. Rozwiązuje także kwestię pouczenia dziecka o odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań; pouczenie takie otrzymuje biegły (i to w znacznie szerszym zakresie) - to on uwiarygodnia owe zeznania swoją fachową wiedzą.

Wiarygodność zeznań stwierdza biegły w opinii wydanej na polecenie sądu.

Gwarancje respektowania praw i godności dziecka w postępowaniu sądowym (wg. Konwencji):

- Domniemanie niewinności do chwili udowodnienia winy zgodnie z prawem;
- Poinformowanie o stawianych mu zarzutach;
- Zapewnienie prawnej i innej pomocy w przygotowaniu i prezentowaniu swojej obrony;
- Rozpatrzenie sprawy bez zbędnej zwłoki przez organ sądowy w uczciwym procesie, przeprowadzonym zgodnie z prawem;
- Zapewnienie obecności rodziców lub opiekuna prawnego;
- Nie stosowanie przymusu podczas składania zeznań i w celu przyznania się do winy;
- Posiadanie prawa do odwołania się od przeczenia oraz innych związanych z nim środków do wyższej, kompetentnej, niezawisłej i bezstronnej władzy lub organu sądowego;
- Poszanowanie spraw z zakresu życia osobistego na wszystkich etapach procesowych.

XII. Prawa dziecka

Źródła praw dziecka

„Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.” (art. 30 Konstytucji RP).

Każde **dziecko** z uwagi, że jest dzieckiem **„wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej opieki prawnej”** (Preambuła Konwencji o prawach dziecka).

Przez całe wieki problem praw dziecka, jego podmiotowości nie istniał – dziecko stanowiło swoistą własność ojca, było traktowane jako własność prywatna. W wiekach XVI (racjonalizm) i XVIII (oświecenie) odkryto, że dzieci stanowią odrębną grupę społeczną – nadzieję, przyszłość oświeconego społeczeństwa. W wieku XIX położono nacisk na kontrolę społeczną i na edukację jednostki jako proces uspołecznienia. Dzieci były postrzegane jako przedmiot oddziaływania zarówno państwa jak i rodzica. Także w Deklaracji Praw Dziecka ONZ z 1959 roku dziecko traktowane jest przedmiotowo: „Dziecku nadaje się...”.

Do chwili publikacji i ratyfikacji Konwencji o prawach dziecka pozycja prawna dziecka była traktowana w myśl zasady „Jeszcze nie” (dzieci jeszcze nie mogą, jeszcze nie rozumieją, nie wiedzą, jeszcze nie są). Dopiero słowa Konwencji „Dziecko ma prawo do...” są nowym standardem prawnym odnoszącym się bezpośrednio do dziecka jako podmiotu. Konwencja w art. 12 – 16 przyznaje też dzieciom ogólne prawa człowieka. I to jest właściwy przełom w historii praw dziecka. Tak więc, prawa dziecka zostały ostatecznie określone przyjęciem 20 listopada 1989 roku Konwencji ONZ o Prawach Dziecka (ratyfikowanej przez 191 krajów na świecie).

Można stwierdzić, że wizjonerskie stwierdzenie Janusza Korczaka: „**Dzieci nie są dopiero, dzieci już są ludźmi.**” znalazło urzeczywistnienie w obecnie obowiązującym systemie prawa międzynarodowego, jak i wewnętrznego.

Zarówno Konwencja, jak i przyjęte w Polsce rozwiązania prawne w sposób naturalny określają prawo dziecka do szczególnej ochrony w ramach trzech podstawowych kryteriów:

- **ochrony**, jako prawa do ochrony przed pewnymi formami zachowania: opuszczeniem, złym traktowaniem, wykorzystaniem;
- **pomocy**, jako prawa dostępu dziecka do pewnych świadczeń i usług: edukacji, opieki zdrowotnej, bezpieczeństwa socjalnego itp.;
- **uczestnictwa**, jako prawa dziecka do współdecydowania o sobie i wolności uczestniczenia.

Każde dziecko, z uwagi że jest dzieckiem „wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej opieki prawnej”.

Prawa i wolności, a obowiązki

Prawa i wolności mają inne podstawy i źródła wynikające z tytułu bycia człowiekiem, dzieckiem. Prawa osobiste z tytułu bycia człowiekiem i dzieckiem są niezbywalna i nie mogą być warunkowane.

Źródłem obowiązków jest fakt przebywania i funkcjonowania w określonym środowisku, w określonej roli.

W uzasadnionych warunkach – w zagrożeniu najlepiej pojętego interesu dziecka można czasowo zawiesić któreś z praw, ograniczyć. Jest to sytuacja wyjątkowa, powinna być udokumentowana, umotywowana i powinna trwać tylko tyle, ile jest niezbędne do ustania przyczyny.

Pamiętaj!

Prawa nie bilansują się z obowiązkami. Nie można warunkować praw dziecka wypełnianiem obowiązków. Prawa i wolności człowieka są pierwotne i niezbywalne, niezależne od obowiązków.

Prawa i wolności gwarantowane każdemu dziecku:

- prawo do opieki i ochrony,
- prawo do poszanowania godności i nietykalności osobistej,
- prawo do ochrony więzi rodzinnych,
- prawo do edukacji,
- prawo do ochrony zdrowia,
- prawo do odpowiedniego standardu życia,
- prawo do swobody myśli, światopoglądu i religii, w tym do jej praktykowania,
- prawo do prywatności,
- prawo do znajomości swych praw ...

Oczywiście, praw wynikających tylko z samej Konwencji jest o wiele więcej. Są różne kryteria podziału praw dziecka, można np. mówić o prawach socjalnych, kulturalnych, osobistych, prawach dziecka w rodzinie, w szkole, placówce, prawach dziecka niepełnosprawnego, prawach pacjenta.

Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka, powierzając mu zadanie stania na straży praw dziecka, jako prawa kardynalne wskazała:

- Prawo do życia i ochrony zdrowia,
- Prawo do wychowania w rodzinie,
- Prawo do godziwych warunków socjalnych,
- Prawo do nauki,
- Ochronę dziecka przed przemocą i innym złym traktowaniem,
- Szczególną troskę i pomoc wobec dzieci niepełnosprawnych.

Prawa w roli:

Wychowankom przebywającym w zastępczych formach opieki z racji, że wychowują się poza rodziną na gruncie ustawy o pomocy społecznej nadano pewien (niepełny) katalog praw dziecka. Prawa te zostały wymienione w art. 70 ust 3 ustawy. Oto najważniejsze z nich:

- **prawo do wychowania w rodzinie**

Fundamentalne prawo zobowiązujące instytucje publiczne do podejmowania wszelkich działań na rzecz powrotu dziecka z form zastępczych do rodziny. Prawo to podkreśla subsydiarny wobec rodziny charakter form pieczy zastępczej oraz preferuje rodzinne formy pieczy zastępczej nad formami instytucjonalnymi.

- **prawo stałości opieki**

To zobowiązanie do podjęcia, w możliwie jak najkrótszym czasie, wiążących decyzji dotyczących przyszłości dziecka. To zobowiązanie do skrócenia pobytu dziecka w opiece zastępczej, z optymalnym rozeznaniem możliwości jego powrotu do rodziny (reintegracja rodziny) lub określeniem najlepszej formy opieki zastępczej. *Dla osiągnięcia tego celu przeprowadza się wnikliwe rozeznanie sytuacji, następnie przygotowanie i konsekwentne realizowanie planu opieki. Dziecku, które nie może pozostać w rodzinie biologicznej (włączając w to krewnych) lub do niej wrócić, stara się znaleźć rodzinę adopcyjną lub zapewnić mu stałą opieką w rodzinie zastępczej*¹⁸.

- **prawo do osobistej styczności z rodzicami i bliskimi**

Ten zapis ustawy jest realizacją prawa dziecka do osobistej styczności określonego w Konwencji o prawach dziecka (art. 9). To także realizacja prawa rodziców do styczności ze swoim dzieckiem w sytuacji, gdy pomimo ograniczenia lub pozbawienia władzy rodzicielskiej nie zostali oni pozbawieni prawa do styczności. Prawo to nakłada na instytucje i osoby sprawujące pieczę zastępczą obowiązek podejmowania aktywnych działań na rzecz jego realizacji.

Prawo dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej do podtrzymywania kontaktów z rodziną naturalną wynika z przepisów konwencji o prawach dziecka: Państwa – *Strony będą szanowały prawo dziecka odseparowanego od jednego lub obojga rodziców do utrzymania regularnych stosunków osobistych i bezpośrednich kontaktów z obojgiem rodziców, z wyjątkiem przypadków, gdy jest to sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka* (art. 9 ust. 3 Konwencji).

- **poszanowanie godności dziecka**

Godność dziecka, tak jak każdego człowieka jest podstawą uniwersalnych katalogów praw człowieka. Jest też pojęciem prawnych zagwarantowanym w Konstytucji: „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.” (art. 30 Konstytucji RP).

¹⁸ Z.W. Stelmaszuk: *Nowe spojrzenie na rodzinę* (w:) Z.W. Stelmaszuk (red.): *Współczesne kierunki w opiece nad dzieckiem*. Wybór tekstów. Warszawa 1999

Każde **dziecko** z uwagi, że jest dzieckiem „wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej opieki prawnej” (Preambuła Konwencji).

Ustawa o pomocy społecznej za wysoce naganne uznaje też wszelkie przejawy naruszania nietykalności dziecka, formy psychicznego znęcania się i poniżania.

- **prawo do prywatności**

Prawo to znajduje właściwy wyraz w normie konstytucyjnej: „Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym” (art. 47 Konstytucji).

Na treść tego prawa w przypadku wychowanków rodzin zastępczych składa się m.in. ochrona prywatności dziecka poprzez: ochronę tajemnicy korespondencji, dyskrecjonalność informacji dotyczących jego rodziny i przeszłości. Ważnym problemem w ramach prawa do prywatności jest ochrona dziecka przed ujawnianiem jego wizerunku w przekazach medialnych.

- **prawo do praktyk religijnych**

Treść tego prawa wynika z przekonania, że przy wyborze odpowiedniej formy pieczy zastępczej należy zagwarantować dziecku ciągłość wychowania z poszanowaniem jego tożsamości etnicznej, religijnej, kulturowej i językowej (art. 20 Konwencji). O światopoglądzie dziecka decydują jego rodzice ograniczeni w swym prawie dyrektywą Konstytucji RP nakazującą im w sprawach światopoglądowego wychowania dziecka uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, jego wolność sumienia i wyznania (rodzicom nie wolno wymuszać na dziecku praktyk religijnych). Rodzice zastępczy nie mogą narzucać dziecku światopoglądu sprzecznego z wyniesionym z domu rodzinnego. Z prawem tym wiąże się zasada doboru rodzin zastępczych – nie powinno powierzać się dziecka do rodzin mających inny światopogląd (wyznaną religię) niż wyniesiony przez dziecko z domu rodzinnego.

- **prawo do informacji**

Prawo to w rozumieniu określonym w art. 13 Konwencji dotyczy swobody dziecka w dostępie do informacji, prawa do kształtowania własnych poglądów w oparciu o samodzielną percepcję różnorodnych źródeł informacji:

„1. Dziecko będzie miało prawo do swobodnej wypowiedzi; prawo to ma zawierać swobodę poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei wszelkiego rodzaju, bez względu na granice, w formie ustnej, pisemnej bądź za pomocą druku, w formie artystycznej lub z wykorzystaniem innego środka przekazu według wyboru dziecka.

2. Wykonywanie tego prawa może podlegać pewnym ograniczeniom, lecz tylko takim, które są przewidziane przez prawo i które są konieczne:

a) dla poszanowania praw lub reputacji innych osób albo

b) do ochrony bezpieczeństwa narodowego lub porządku publicznego, bądź zdrowia albo moralności publicznej.”

- **prawo do rozwoju i usamodzielnienia**

Dzieci umieszczone w pieczy zastępczej mają prawo do wszechstronnego rozwoju, z uwzględnieniem ich zainteresowań i uzdolnień, w tym prawo do korzystania z różnych form zabaw i wypoczynku. Pobyt w rodzinie zastępczej powinien przygotować dzieci do samodzielnego życia, tak by z chwilą osiągnięcia pełnoletniości i usamodzielnienia mogli podejmować w dojrzały i odpowiedzialny sposób różnorodne role społeczne.

- **prawo do podmiotowego traktowania**

To jedno z fundamentalnych praw człowieka, które w przypadku dziecka ograniczone jest zastrzeżeniem zdolności do kształtowania własnych poglądów uwarunkowanej wiekiem i stopniem dojrzałości dziecka. W pełni wyraża je art. 12 Konwencji:

„1. Państwa-Strony zapewnią dziecku, które jest zdolne do kształtowania własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując je z należytą uwagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka.

2. W tym celu dziecko będzie miało w szczególności zapewnioną możliwość wypowiedzania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym, dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami i procedurami prawa wewnętrznego.”

W sytuacji umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej prawo to wyraża się poprzez zasadę wysłuchania dziecka we wszystkich sprawach, które go dotyczą, np.: konieczność opuszczenia rodziny naturalnej, planowany pobyt w środowisku zastępczym, wybór formy opieki, zmiana statusu prawnego, perspektywa powrotu, usamodzielnienia itp. W sytuacji dzieci małych zasięganie opinii oraz wyjaśnianie wszystkich zmian w życiu dziecka zależy od stopnia jego rozwoju i rozumienia sytuacji. W przypadku dzieci powyżej 13 roku życia jest to obligatoryjny wymóg zasięgania opinii i udzielania pełnej informacji. Z chwilą ukończenia lat 16 zgoda lub brak zgody dziecka na umieszczenie w rodzinnych formach opieki powinny być decydujące.

Prawo do podmiotowego traktowania wiąże się także z pojęciami ograniczonej lub pełnej zdolności dziecka do podejmowania czynności prawnych oraz przedstawicielstwa ustawowego w imieniu dziecka.

Dzieciom z racji, że są uczniami przysługują:

- prawo do właściwie zorganizowanego procesu kształcenia, zgodnie z zasadami higieny szkolnej,
- prawo do opieki wychowawczej i warunków pobytu zapewniających bezpieczeństwo, ochronę przed wszelkimi formami przemocy: fizycznej, psychicznej, ochronę poszanowania godności,
- Prawo do życzliwego, podmiotowego traktowania w procesie dydaktyczno-wychowawczym,
- Prawo do swobody wyrażania myśli, przekonań, w szczególności dotyczących życia szkoły, a także światopoglądowych i religijnych – jeżeli nie narusza to dobra innych,
- Prawo do rozwijania zainteresowań, zdolności i talentów,
- Prawo do sprawiedliwej, obiektywnej i jawnej oceny oraz ustalonych sposobów kontroli postępów w nauce,
- Prawo do pomocy w przypadku trudności w nauce,
- Prawo do korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej i doradztwa zawodowego,
- Prawo do korzystania z pomieszczeń szkolnych, sprzętu i urządzeń podczas zajęć szkolnych i pozalekcyjnych
- Prawo do udziału w życiu szkoły poprzez działalność samorządową oraz zrzeszanie się w organizacjach działających na terenie szkoły

Obowiązki

Obowiązki dziecka wynikają z ról jakie pełni: roli ucznia, członka rodziny, wychowanka placówki, członka jakiejś społeczności, uczestnika zajęć itp.

Obowiązki wynikają ze specyfiki danego środowiska i roli jaką w nim pełni dziecko. Jest to np. obowiązek:

- Aktywnego uczestnictwa w życiu danej społeczności (uczniowskiej, sportowej, artystycznej, harcerskiej itp.)
- Przestrzegania obowiązujących w danym środowisku regulaminów, norm i zasad.
- Dbłości o powierzone mienie i najbliższe otoczenie.
- Realizacji określonych obowiązków społecznych, wykonywania prac na rzecz swojego środowiska.
- Respektowania istniejących w danym środowisku nakazów i zakazów.
- Sumiennego wywiązywania się z powierzonych zadań.

Przekonanie o związku pomiędzy prawami i nagrodami a na drugim biegunie karami i obowiązkami jest błędne. Założenie, że tyle samo praw i nagród ile obowiązków jest fałszywe.

System dyscyplinarny w wychowaniu

System dyscyplinarny to zespół norm: nakazów i zakazów oraz sposobów ich egzekwowania. Na system ten składają się także nagrody, jako wzmocnienia pozytywne i kary, jako działania mające wyeliminować zachowania niepożądane poprzez dolegliwości.

Nagrody.

Nagrody stanowią wzmocnienie pozytywne i motywują dziecko do określonych, pożądanых zachowań. Nagrody mogą być przyznawane dodatkowo, po spełnieniu określonych kryteriów. Nagrody niewłaściwie wręczone mogą być przykładem dotkliwych urazów i łamaniem praw dziecka poprzez nieuzasadnione różnicowanie lub pomijanie części tych, którzy spełnili określone kryteria – naruszenie zakazu dyskryminacji.

Kary.

Kary są działaniami mającymi na celu eliminowanie zachowań niepożądanych poprzez dolegliwości. Karą może być pozbawienie nagrody. Kary mają ścisły związek z obowiązkami. W przypadku kar w grę wchodzi dyskryminacja, naruszenie, łamanie, ograniczanie podstawowych praw i godności.

Na wprowadzenie elementów systemu dyscyplinarnego decydujemy się w sytuacjach zagrożenia dla dziecka i jego środowiska, gdy dotychczasowe metody wychowawcze okazały się nieskuteczne. Pamiętajmy jednak, że system dyscyplinarny powinien być zgodny ze standardami wynikającymi z praw dziecka. Jego stosowanie wymaga:

- Poszanowania praw i godności dziecka;
- Jednoznacznego określenia nakazów i zakazów;
- Wskazania procedur postępowania;
- Spójnych i konsekwentnych działań wszystkich w przypadku naruszenia obowiązujących norm.

System ten powinien zawierać następujące elementy:

- Katalog zachowań stanowiących przekroczenie dyscyplinarne;
- Rodzaj i czas trwania kary;
- Władza właściwa do wymierzenia kary;
- Władza właściwa do jej rozpatrzenia i odwołania;
- Nakaz działania bez zwłoki;
- Obowiązek protokołowania i formy pisemnej;
- Zakaz wykraczania poza granice prawa i regulaminu;
- Gwarancje prawa wychowanka do obrony;
- „Prawo do błędu”.

Pamiętajmy!

Uzasadnione – usprawiedliwione odstępstwo od zasad potwierdza spójność systemu wychowawczego. Brak reguł, każdorazowe stosowanie innych środków wychowawczych potwierdza brak systemu wychowawczego. Dzieci oceniają nas nie za to co mówimy, ale za to jak postępujemy.

Czy w Polsce można bić dzieci?

Konwencja o prawach dziecka: Każde dziecko ma prawo do ochrony przed poniżającym traktowaniem i karaniem oraz wszelkimi formami przemocy (art.: 2, 19, 28, 34, 35, 37, 39).

Zakaz stosowania kar cielesnych wynika jednoznacznie z przepisów Konstytucji RP, która w art. 40 zakazuje tortur, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania oraz karania, a także stosowania kar cielesnych, zaś w art. 72 zapewnia ochronę praw dziecka, w szczególności przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.

Z kolei ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. kodeks karny w art. 217 § 1 stanowi, iż każdy, kto uderza człowieka lub w inny sposób narusza jego nietykalność cielesną, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. Dodatkowe gwarancje w odniesieniu do zakazu stosowania przemocy wobec dziecka i rodziny zawiera art. 207 § 1 kk, który stwierdza, że karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat podlega ten, kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny.

Pamiętajmy!

W świetle prawa każdorazowe naruszenie cielesności dziecka jest zabronione. Jest to zarazem naruszenie jego godności i jako takie stanowi naruszenie praw dziecka. Kary fizyczne jako metoda wychowawcza są zakazane prawnie.

Problem: Współczesne prawo karne toleruje karcenie małoletnich jako uprawnienie wychowawcze rodziców, uznając je za pewien istniejący fakt społeczny (pozaprawny kontratyp). Ma on zastosowanie wobec kar o charakterze wychowawczym, które są wymierzane przez rodziców w sposób „symboliczny” (np. klaps) i nie „powodują jakiegokolwiek uszczerbku na zdrowiu fizycznym i psychicznym dziecka”. Walka z nim powinna koncentrować się głównie na zmianie świadomości społecznej.

Jak mówić o prawach dziecka?

Prawa dzieci to nie paragrafy i ich łamanie. To konkretne, realne sytuacje, to określone normy zachowania i podejmowane działania. Prawa te realizowane są w konkretnej rzeczywistości i konkretnych środowiskach: w rodzinie, szkole, grupie rówieśniczej, z aktywnym uczestnictwem dzieci i młodzieży.

Rodzina jest pierwotnym i naturalnym środowiskiem dziecka. Szkoła na dość długi czas jest miejscem, gdzie dzieci spędzają większość czasu, podlegają oddziaływaniom edukacyjnym

i wychowawczym. Grupa rówieśnicza, szczególnie na etapie dojrzewania, gdy dzieci przestają być dziećmi, a stają się młodzieżą, jest najważniejszym środowiskiem kształtującym i punktem odniesienia.

W kochającej się rodzinie prawa dziecka realizują się niejako samoistnie poprzez identyfikację, przejmowanie wzorów postępowania, przekazywane przez rodzinę tradycje i wartości. W szkole o dobrym klimacie wychowawczym, gdzie dzieci i młodzież czują się bezpiecznie, gdzie mają poczucie udziału i partnerstwa w sprawach ich dotyczących, prawa dzieci realizowane są samoistnie poprzez podmiotowy udział dzieci w życiu szkoły. Także grupa rówieśnicza nastawiona na pozytywne, akceptowane społecznie cele jest miejscem realizacji praw dziecka poprzez udział, doświadczenie i naśladownictwo.

Każde dziecko ma fundamentalne prawo do wychowania i dorastania w atmosferze miłości i bezpieczeństwa, z poszanowaniem jego podmiotowości i godności. Uświadomienie tej zasady jest warunkiem mówienia o prawach dziecka.

Pamiętaj!

Podstawowym standardem powinna być zasada znajomości swoich praw przez dzieci oraz znajomość i zrozumienie tych praw przez dorosłych.

Dorośli powinni uświadomić sobie zasady podmiotowości i godności dziecka oraz wynikające z tych zasad prawa. Rolą ich w procesie wychowania jest przekazanie dzieciom określonych wartości i norm postępowania opartych o uznawany przez rodzinę system wartości z respektowaniem przyrodzonej godności dziecka. Wychowując dziecko powinni uczyć je dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w oparciu o wyznawany system wartości.

Czasem rodzice nie mają świadomości, że swoim zachowaniem krzywdzą dziecko, że można inaczej, czasem nie umieją, nie potrafią. W kulturze wychowania nacechowanej zachowaniami agresywnymi trudno jest niekiedy określić granicę, gdzie kończy się troska o dobro dziecka i chęć jego wychowania i wdrożenia do akceptowanych społecznie norm i zachowań, gdzie zaś zaczyna się działanie przemocowe i krzywda dziecka. Podobne dylematy dotyczą niekiedy środowiska nauczycieli i wychowawców.

Debata z tą grupą rodziców i wychowawców powinna być dialogiem, w którym podmiotem będzie dziecko, jego przeżycia i skutki realnych sytuacji społecznych i wydarzeń dla jego psychiki i rozwoju osobowości. Ukazanie w wyniku debaty, że niekiedy dorośli kierując się dobrymi intencjami mogą swoimi zachowaniami krzywdzić dziecko – pozwoli uświadomić, że dobre intencje i nasze metody działania nie zawsze dobrze służą dzieciom. Znajomość i świadomość praw przysługujących dzieciom może nam w tym dialogu pomagać, nie powinien to być jednak główny i niekiedy jedyny argument w dyskusji.

W dobrej rodzinie, w szkole z właściwym klimatem wychowawczym prawa dziecka dzieją się same – realizują się poprzez konkretne działania i sytuacje w których dorośli respektując podmiotowość dziecka pomagają mu podejmować właściwe decyzje, ucząc go jednocześnie odpowiedzialności za skutki tych decyzji.

Ważne jest przygotowanie dzieci i młodzieży do radzenia sobie w kontaktach społecznych, pomagając kształtować umiejętności potrzebne dzieciom w funkcjonowaniu w społeczności

rówieśniczej i szkolnej. To jest zadanie ogólnowychowawcze związane z profilaktyką i przeciwdziałaniem przemocy.

Prawa dziecka mogą znaleźć pełny wyraz z chwilą wywiązania się przez dorosłych z ich obowiązków wobec dzieci – to także powinno być ważnym tematem debat.

Lokalne dyskusje na temat przestrzegania praw i ochrony dziecka przed przemocą powinny być miejscem przypomnienia o tym, co jest korzystne dla dziecka, a jakie działania szkodzą jego rozwojowi. Jest to też okazja do refleksji każdego z uczestników nad swoim zachowaniem i postawą wobec dziecka.

Prawa dziecka zawarte w Konwencji i innych aktach prawnych powinniśmy znać, by czasem w konkretnych sytuacjach były punktem odniesienia i służyły refleksji nad tym co robimy. Powinniśmy mieć świadomość zasad i norm (w tym prawnych) warunkujących nasze zachowania oraz decyzje wobec dzieci.

Pamiętaj!

Znajomość własnych praw pomaga świadomie z nich korzystać. Korzystając świadomie z własnych praw dzieci i młodzież poszerzają sferę własnej wolności ale zarazem uczą się odpowiedzialności za podejmowane decyzje. Podejmując samodzielnie decyzje muszą liczyć się z decyzjami innych, z ich obszarem wolności. Dokonując samodzielnie wyborów ponoszą ich konsekwencje.

Wykaz komentowanych aktów prawnych

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483) – *Konstytucja RP*;

Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991, Nr 120, poz. 526 z późn. zm.) - *Konwencja*

Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. – o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. Nr 6, poz. 69);

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.) - *kc*;

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 9, poz. 59 z późn. zm.) - *kro*;

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.) - *kk*;

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz. U., Nr 89, poz. 555 z późn. zm.) - *kpk*;

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 z późn. zm.) - *kpc*;

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. - o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109 z późn. zm.) - *upn*;

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. - o pomocy społecznej (Dz. U. Nr 64, poz. 593 z późn. zm.) - *ups*;

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. - o systemie oświaty (Dz. U. z 1996 r., Nr 67, poz. 329 z późn. zm.) - *uso*;

Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. - o świadczeniach rodzinnych (Dz. U. Nr 6, poz. 69);

Ustawa z dnia 22 kwietnia 2005 roku o postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych oraz zaliczce alimentacyjnej (Dz. U. Nr 86, poz. 732);

Ustawa z dnia 28 lipca 2005 roku o zmianie ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz o zmianie niektórych aktów prawnych (Dz. U. Nr 164, poz. 1366);

Ustawa z dnia 30 lipca 2004 r. - o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych (Dz. U. Nr 35, poz. 305);

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – o kuratorach sądowych (Dz. U. Nr 98, poz. 1071 z późn. zm.);

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. – o policji (Dz. U. z 2002 r., Nr 7, poz. 58);

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. Nr 98, poz. 1070 z późn. zm.);

Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. – o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz. U. z 2002 r., Nr 21, poz. 204);

Ze zbioru dokumentów międzynarodowych: „Prawa rodziny – prawa w rodzinie”, w tłumaczeniu i opracowaniu T. Jasudowicza, wyd. Toruń 1999 r. :

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r.;

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 r.;

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych z 16 grudnia 1966 r.;

Rezolucja (77) 33 Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie Umieszczania Dzieci w Placówce z dnia 20 marca 1977 r.;

Rekomendacja nr R (87) Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie Rodzin Zastępczych z dnia 23 marca 1988 r.;

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 18 października 2004 r. w sprawie rodzin zastępczych (Dz. U. z 2004 r., Nr 233, poz. 2344) – rozporz. o rz;

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 14 lutego 2005 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz. U. z 2005 r., Nr 37, poz. 331);

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 23 grudnia 2004 r. w sprawie udzielania pomocy na usamodzielnienie, kontynuowanie nauki oraz zagospodarowanie (Dz. U. z 2005 r., Nr 6, poz. 45);

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 24 października 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania pomocy na usamodzielnienie, kontynuowanie nauki oraz zagospodarowanie (Dz. U. Nr 208, poz. 1507)

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 19 kwietnia 2005 r. w sprawie rodzinnego wywiadu środowiskowego (Dz. U. z 2005 r., Nr 77, poz. 672);

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 30 września 2005 r. w sprawie ośrodków adopcyjno-opiekuńczych (Dz. U. z 2005 r., Nr 205, poz. 1701);

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 5 listopada 2004 r. w sprawie określenia zryczałtowanej kwoty na utrzymanie dziecka oraz stawek na bieżące funkcjonowanie placówki rodzinnej (Dz. U. z 2004 r., Nr 245, poz. 2461);

Rozporządzenia Rady Ministrów z 18 lipca 2006 r. w sprawie wysokości dochodu rodziny albo dochodu osoby uczącej się stanowiących podstawę ubiegania się o zasiłek rodzinny oraz wysokości świadczeń rodzinnych (Dz. U. z 2006 r., Nr 130, poz. 903);

Ustawa z dnia 7 września 2007 roku o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. z 2007 r., Nr 192, poz. 1378)